



เรื่อง

เล็กลทลในรชกาลที่ ๕

สมเด็จพระราชินีนาถ ๖๔๘๗
๒๑๑๑๑๑

ห้องขจร
326
๑197๕

เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงและฌาปนกิจศพ

พันตรี หลวงยุทธชากรณพินิจ

(ปลอด ปียะจันท์)

นางยุทธชากรณพินิจ

(หลิน ปียะจันท์)

ณ เมรุวัดประยุรวงศาวาส ธนบุรี

๓๐ เมษายน ๒๕๐๗



เรื่อง

เลิกทาสในรัชกาลที่ ๕

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
คู่มือที่ ๑๖ พระโขนง กรุงเทพมหานคร โทร. ๐๒๒๒๖๖๖-๐๒๒๒๖๖๖

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงและฌาปนกิจศพ

พันตรี หลวงยุทธสารณพินิจ

(ปลอด บียะจันท์)

นางยุทธสารณพินิจ

(หลิน บียะจันท์)

ณ เมรุวัดประยุรวงศาวาส ธนบุรี

๓๐ เมษายน ๒๕๐๓

คำนำ

เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ พันตรี หลวงยุทธสารณพินิจ (ปลอก ขีระจันท์) และฉาปนกิจศพ นางหลิน ขีระจันท์ กำหนดงานวันที่ ๓๐ เมษายน ๒๕๐๗ ณ เมรุวัดประยวงศาวาส พันเจ้าเอก กัมพล แยมโซติ ซึ่งเป็นหลาน ไ้มาแจ้งความจำนงค์เจ้าหน้ากองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ขออนุญาตพิมพ์หนังสือเรื่องเลกทาสในรัชกาลที่ ๕ เพื่อแจกเป็นที่ระลึก กรมศิลปากร ยินยอมอนุญาตให้พิมพ์ได้ดังประสงค์

หนังสือเรื่องนี้ พระยาอนมานราชชน เป็นผู้แต่ง โดยรวบรวมข้อความที่เกี่ยวกับทาส ซึ่งปรากฏในหนังสือเก่าต่าง ๆ รวมทั้งเรื่องเลกทาสในรัชกาลที่ ๕ แต่เนื่องจากการจัดพิมพ์ครั้งนี้เป็นเวลากระชั้นชิด และหนังสือเรื่องเลกทาสในรัชกาลที่ ๕ เป็นเรื่องใหญ่ จำภาพจึงขออนุญาตคัดลอกพิมพ์แต่เฉพาะข้อความที่เกี่ยวกับการเลกทาสในรัชกาลที่ ๕ เท่านั้น ซึ่งกรมศิลปากรก็ไม่ขัดข้อง และในการพิมพ์ครั้งนี้ ได้นำคำนำซึ่งพิมพ์ครั้งแรกมาลงพิมพ์ไว้ด้วย เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจความเป็นมาชัดเจนยิ่งขึ้น

กรมศิลปากรขอเสนอโมทนาในกุศลราศีทักษิณานุปทาน ซึ่ง พันเจ้าเอก กัมพล แยมโซติ ได้บำเพ็ญอุทิศแก่ พันตรี หลวงยุทธสารณพินิจ (ปลอก ขีระจันท์) และนางหลิน ขีระจันท์ ตลอดจนให้

พิมพ์หนังสือ แจกจ่ายเป็นวิทยาทาน ขออภัยทั้งนางเป็นข้าราชการ
บ้านกาลให้ พันตรี หลวงยุทธการณพินิจ (ปลัด ยี่ยะจันท์) และนาง
หลิน ยี่ยะจันท์ ผู้ล่วงลับไปแล้ว ประสงค์แต่อิฏฐคุณมณูผล ตาม
ควรแก่ศิวีสัยในสัมปรายภพทุกประการเทอญ.

กรมศิลปากร

๑๖ เมษายน ๒๕๐๗





พันตรี หลวงยุทธสารภณพินิจ
(ปลอด ปิยะจันทร์)

ชาตะ ๑๕ เมษายน ๒๔๓๒

มรณะ ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๐๖



นางยหสาภรณพินิจ

(หลิน ปียะจันท์)

ชาตะ ๒๐ มีนาคม ๒๔๓๗

มรณะ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๐๖

ประวัติ

พันตรี หลวงยุทธสารณพินิจ (ปลื้ม บัณฑิต) เกิดวันที่ ๑๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๒ ทำบดกลของทำไข่ จังหวัดฉะเชิงเทรา ได้รับการศึกษาชั้นต้นจากโรงเรียนวัดสว่างอารมณ์ และได้เข้าศึกษาต่อในโรงเรียนนายร้อยทหารบก เมื่ออายุ ๑๒ ปี สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนนายร้อยทหารบก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ ได้รับพระราชทานยศเป็นว่าที่นายร้อยตรี ได้ทำการสมรสกับนางหลิน บัณฑิต เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ มีธิดาด้วยกันรวม ๖ คน คือ:-

๑. นางเพลินพิศ แยมโซติ (ถึงแก่กรรม)
๒. นางภักดิ์ คงเจริญ
๓. นางมณฑา นุชทอง
๔. น.ส. นันทนา บัณฑิต
๕. น.ส. ภักธิรา บัณฑิต
๖. นางนฤมล ขุนपाल

นางหลิน บัณฑิต และพันตรี หลวงยุทธสารณพินิจ ได้ถึงแก่กรรมในเวลาอันใกล้เคียงกัน เมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม และวันที่ ๑๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๖ ณ บ้านอำเภอบางกระบี่ ถนนลาดพร้าว จังหวัดพระนคร คำนวณอายุได้ ๗๐ และ ๗๕ ปี

แต่พ่อและแม่สุดบูชาของลูก

พ่อและแม่ทูนหัวของลูก เมื่อลูกนึกถึงพ่อและแม่เวลาใด ลูก
ก็คิดถึงใจจนสทระพรตณา การจากไปโดยไม่มีวันกลับมาอีกของพ่อ
และแม่นั้น เป็นการสูญเสียอย่างใหญ่หลวงของลูก ทวงประทีป
แห่งชีวิตของลูก ๆ ได้ดับลงสิ้นแล้ว ลูกมีแต่ความมืดมนและว้าวุ่น
เรา พ่อ - แม่ - ลูก ไกลเคยอยู่ร่วมกันมาด้วยความผาสุก พ่อและแม่
เป็นเสมือนร่มโพธิ์ร่มไทรของลูก ๆ เราไม่เคยพรากจากกันเลย
แต่ขณะนี้ลูกจะเหลิยวณไป ณ แห่งหนใด ก็ไม่เห็นทั้งพ่อและแม่
ไม่ไคยเห็นน้ำเสียงอันอ่อนโยนและแววตาอันแสดงความรัก ความ
ปรานีต่อลูก ๆ อย่างซาบซึ้งของพ่อและแม่เคยเช่นเคย ลูกคิดถึงพ่อ
และแม่ทุกขณะจิต ทั้งพ่อและแม่ไค้ประพฤติกุคนให้เป็นตัวอย่างที่ดี
ของลูก ๆ เสมอมา พ่อและแม่เป็นบุคคลที่สนใจในวิชาการศึกษา
ต่าง ๆ ในยามว่างท่านทั้งสองมักจะสนใจอ่าน ตำรับตำราต่าง ๆ
เพิ่มพูนความรู้ให้ทันสมัยอยู่เสมอ เพื่อจะได้นำมาสั่งสอนหรือแนะนำ
ลูก ๆ ได้ในยามที่ลูก ๆ ศึกษิต ซึ่งลูกจำได้ว่าชีวิตชีวิตของลูกภายใน
ในอ้อมอกอันอบอุ่นของพ่อและแม่ ทุกครั้งที่ลูกมีปัญหาหนักใจเกี่ยวกับ
เรื่องใด ๆ ผู้ที่แก้ปัญหาและแนะแนวทางให้แก่ลูกก็คือพ่อและแม่
ท่านเป็นทั้งพ่อ - แม่, ครู และเพื่อนของลูก ๆ ในเวลาเดียวกัน พ่อ
และแม่ใฝ่ใจในการประกอบแต่ความดีอย่างมั่นคง นับถือศาสนา

อย่างเคร่งครัด ทุกวันพระ ท่านจะต้องไปทำบุญ ฟังเทศน์ทั่ว
ทุก ๆ ครั้งที่มีโอกาส พ่อและแม่เป็นพุทธมเมตตาริक्तต่อคนทั่ว ๆ ไป
ชอบช่วยเหลือความทุกข์ร้อนของผู้อื่นไม่เลือกหน้า ในเมื่อมีโอกาส
ที่จะช่วยได้แล้ว พ่อและแม่จะช่วยทันที โดยท่านถือว่าเป็นความ
สบายใจอย่างหนึ่งของท่าน พ่อและแม่รักลูก ๆ เหมือนหัวใจ อบรม
ข่มนิสัยให้ลูกมั่นคงอยู่ในความดี มีศีลธรรมโดยอ้อมอารี มองผู้อื่น
ในแง่ดีเสมอ ให้ลูกยึดหลักมั่นในความซื่อสัตย์กตัญญู ซึ่งพ่อและ
แม่บอกว่า สิ่งเหล่านี้ จะเป็นเครื่องจรรโลงชีวิตของลูก ๆ ให้รุ่งโรจน์
ต่อไปในอนาคตของโลกคนดี กว๊านทะเลแห่งเมตตาริक्तและกุศลผล-
ทานที่ พ่อและแม่ได้สร้างสมมาตลอด ชีวิตของท่าน และแต่ปางบรรพ
ของเป็นข้ารับ ส่งให้ดวงวิญญาณ ของพ่อและแม่ อันสุขประเสริฐของ
ลูก ๆ ได้เสวยสุขอันควรในสัมปรายภพนั้นเทอญ.

จากลูกของพ่อและแม่

คำนำในการพิมพ์ครั้งที่ ๑

เมื่อวันที่ ๒๓ กันยายน ๒๔๘๗ หม่อมเจ้าหญิงนิวาสสวัสดิ์จิระประวดี ได้มาแจ้งความจำนงค์กรมศิลปากรว่า มีประสงค์จะได้อำพันธ์หนังสือสำหรับพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระเมรุ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประเวศสวัสดิ์ ซึ่งกำหนดถวายพระเพลิง ณ วันพุธที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๔๘๗ นี้ และทรงแสดงเจตนาว่า ใครจะได้อำพันธ์เรื่องเป็นการเฉลิมพระเกียรติในพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง พระปิยมหาราชเจ้า กรมศิลปากรจึงเสนอ “เรื่องเลกทาสในรัชกาลที่ ๕” ก็พอพระทัย ทรงเลือกเรื่องนั้นสำหรับพิมพ์ แต่เรื่องเลกทาสในรัชกาลที่ ๕ นั้น กรมศิลปากรยังมีใครรวบรวมฉบับเรียบเรียงขึ้นไว้ จึงต้องรวบรวมถวายในเวลาที่รีบด่วน เพราะมีเวลาที่จะจัดทำกระชั้นชิดมาก

เรื่องทาสเป็นเรื่องใหญ่เรื่องหนึ่งในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ มีมาแต่ดึกดำบรรพ์ที่จะเห็นได้จาก “เรื่องทาสในต่างประเทศ” ซึ่งเก็บความจากหนังสือ เฮนไซโคลปีเดีย บริตานิกานัน เสียหลายเล่มเรื่องนี้ไม่มีกล่าวถึงเรื่องทาสในตะวันออก กล่าวถึงโดยมากแต่เรื่องทาสในยุโรปและอเมริกา ถ้าจะค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องทาสทางตะวันออกเช่นในอินเดีย อินโดจีน จีนและญี่ปุ่น มารวมไว้ด้วยกันก็จะสมบูรณ์ยิ่งขึ้น หากแต่เวลาไม่อำนวย จึงมิได้รวบรวมไว้ในเล่มนี้ เรื่องทาสที่มากล่าวถึงเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของชนชาติไทย ก็น่าจะเป็นปัญหา

ใหญ่ในประวัติศาสตร์ของชาติ เข้าใจว่าเมื่อพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ได้
ประกาศอิสรภาพ ตั้งอาณาจักรสุโขทัยขึ้นเป็นเอกราชแล้ว ก็น่าจะทรง
ประสพความยุ่งยากในเรื่องนี้ไม่น้อยเหมือนกัน จึงปรากฏคำ
เตือนใจให้คนไทยรู้สำนึกความเป็นไทยของคนเสมอ ดังปรากฏเป็น
บัญญัติหรือสุภาษิตพระร่วงบทหนึ่งว่า “คนเป็นไทยอย่าคบทาส” ทั้ง
นี้แสดงว่า ความเป็นอยู่ และความรู้สึกในจิตใจกันนี้ ได้มีมาแต่โบราณ
แม้ฝรั่งที่เข้ามา ประเทศไทยเมื่อรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
ก็ได้เขียนกล่าวถึง (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๕๓ หน้า ๖๗ - ๗๐)
เป็นเชิงตำหนิตามความรู้สึกของเขาว่า “ท่านผู้เป็นใหญ่หรือเป็นเจ้านาย
ในเมืองนี้ เลี้ยงคาวอยู่ใกล้ด้วยอาศัยกำลังของพวกเขา ทาสเหล่านี้
เป็นคนดี พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานให้แก่เจ้านายและข้าราชการผู้
ใหญ่ และท่านผู้ใหญ่เหล่านี้ก็มักปล่อยทาสให้ไปทำมาหากินเสียครึ่ง
หนึ่ง ทาสเหล่านี้ก็เอาเงินมาให้แก่นายวันละอัฐหรือ๒อัฐทุกวันไป”
จริงอยู่ตามทักถ้วนระเหินไควว่า ฝรั่งเขียนนี้ มีความเข้าใจเรื่องทาส
ที่มีในประเทศไทยผิดพลาคอยู่บ้าง เช่นที่ว่าทาสเป็นคนดีพระเจ้าแผ่นดิน
พระราชทานให้ เพราะความจริงปรากฏอยู่ในกฎหมายลักษณะ
ทาสของเก่าซึ่งเจนน้อยแล้ว ว่าทาสนั้นแบ่งเป็นหลายประเภท แต่ก็เป็น
ข้อความที่แสดงให้เห็นว่าประเพณีใช้ทาสในประเทศไทยได้มีสืบเนื่อง
กันต่อกันตลอดมา แม้ประเพณีการมีทาสของคนไทยน่าจะได้มีขึ้น
ต่อไปชั้นหลัง เพราะคำว่า “ไทย” ตามที่ท่านผู้ใดได้สอบสวนแล้ว ปรากฏ

ก

กฎว่ามาจากคำว่า ตา, ต้า, ไท, ไท้ หรือ ไท แปลว่า ใหญ่ หรือผู้เป็นใหญ่ และเป็นชื่อเรียกเชื้อชาติของชนชาวไทยมาแต่เมื่อยังครองครองดินแดนอยู่ในประเทศจีนตอนใต้สมัยกั๊กคำบรรพ์ แต่ที่มามีคำแปลอีกอย่างหนึ่งว่า “เป็นอิสระแก่ตัว, ไม่เป็นข้าใคร” อันมีความหมายตรงกันข้ามกับคำว่าทาสนั้น น่าจะเกิดแต่เหตุการณ์อย่างอื่นในภายหลัง ประเพณีเรื่องทาสของชนชาวไทยจะมีมาแต่เมื่อไรยังทราบไม่ได้ชัดเจน มีเค้าพอจะรู้ได้บ้างตามที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงนำมากล่าวไว้ในปาฐกถาเรื่อง “ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ” ตอนหนึ่งว่า “เรื่องทาสกรรมกรในประเทศสยามแต่เดิมหาไม่มี พวกไทยที่มาอยู่ข้างใต้มาจับประพฤติกว้างใช้ทาสตามประเพณีขอม มีความปรากฏในขานแผนกกฎหมายลักษณะลักพาทหนึ่งว่า เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาขึ้นกรุงสุโขทัยเป็นไมครกันนั้น มีผู้ลักพาทาสในกรุงศรีอยุธยาหนีขึ้นไปเมืองเหนือ พวกเจ้าเงินกรายทูลพระเจ้าอู่ทอง ขอให้ไปติดตามเอาทาสกลับมาว่า เพราะ “เมืองท่านเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล้ว” ดังนี้ แต่พระเจ้าอู่ทองหาทรงบัญญัติตามไม่ คำรัสสั่งให้ว่ากล่าวเอาแก่ขุนนายประกัน และมีคำซึ่งยังใช้กันมาปรากฏอยู่คำหนึ่ง ซึ่งเรียกผู้พ้นจากทาสว่า “เป็นไทย” ดังนี้ พึงสันนิษฐานได้ว่า เพราะแต่เดิมชนชาติไทยไม่มีที่จะเป็นทาส และไทยมารบใช้ประเพณีทาสกรรมกรจากขอม ทาสจึง

โคมี่สืบมาในประเทศสยาม จนกระทั่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 เสด็จอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดให้เลิกเสียบเมื่อในรัชกาลที่ ๕ ” เมื่อ
 เลิกทาสเป็นเรื่องสำคัญในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ เรื่องเลิก
 ทาสของไทย เป็นเรื่องสำคัญเกี่ยวแก่ความเป็นอยู่ของมนุษย์ยิ่งขึ้นไป
 อีก การเลิกทาสในต่างประเทศ มีผลกระทบกระเทือน ถึงกับเกิดศึก
 กลางเมือง เช่นในอเมริกา และเป็นเหตุให้เกิดกบฏ เช่นกบฏซัทซามา
 ในญี่ปุ่น เป็นต้น ด้วยเหตุนี้การเลิกทาสในประเทศไทย เมื่อรัชสมัย
 ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถือได้ว่าเป็นเรื่องสำ-
 คัญ และเรื่องใหญ่เรื่องหนึ่งในประวัติศาสตร์ของไทย การเลิกทาส
 ในรัชกาลที่ ๕ เท่ากับเป็นการปลุกความเป็นอยู่และความรู้สึกจิตใจ
 ของประชาชนชาวไทยจากค้ำหนั่งไปสู่ค้ำหนั่งที่สูงขึ้น ซึ่งความเป็นอยู่
 และความรู้สึกทางจิตใจนั้น ยากที่จะแก้ไขเปลี่ยนแปลง ถ้าจะเรียบ
 เรียงเรื่องนี้ให้แจ่มแจ้งและสมบูรณ์ และจะสอบสวนค้นคว้าหาเหตุผล
 ด้วยใช้เวลามาก จะทำในเวลาเล็กน้อยย่อมไม่เพียงพอ หนังสือเล่ม
 นี้เป็นแต่เพียง รวบรวม พระราชปรารภ ประกาศ และ พระราชบัญญัติ
 เกี่ยวกับเรื่องเลิกทาสในรัชกาลที่ ๕ ขึ้นไว้ เพื่อเป็นทางสอบสวนค้น
 คว้าของนักศึกษาและผู้ใฝ่ใจในเรื่องความเป็นอยู่ ของบรรพบุรุษเราใน
 สมัยก่อน แม้กระนั้นผู้ใฝ่ใจเพื่อทราบความจริงอันเนือหาที่ถ่อง
 แท้เกี่ยวกับการเลิกทาสของเรา เมื่อได้อ่านพระราชปรารภและประ

ภาคเช่นกัน เท่าที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้ ก็พอจะหยั่งทราบพระราช
ประสงค์ อันเป็นกุศลเจตนาในห้วง พระราชหฤทัย ของพระบาทสมเด็จพระ
พุทธเจ้าหลวงได้โดยดั่งแท้ ทั้งจะเป็นทางให้พิจารณาเห็นว่า
พระองค์ได้ ทรงพระราชดำริดำเนินการเรื่องเลิกทาสนี้ให้สำเร็จลุล่วง
ไปด้วยพระปรีชาญาณอันสุขุมคัมภีรภาพ มิได้เกิดเหตุร้ายภายในชั้น
ของการเลิกทาสในนานาประเทศ ทั้งนี้จะเป็นเพราะอาศัยพระปรี
ชาญาณ ทรงดำเนินการอย่างสุขุมรอบคอบ เช่นเมื่อได้ประกาศพระ
ราชปรารภไปแล้ว ก็จะได้ทรงสอบสวนเพื่อฟังความคิดเห็นของเจ้า
นายขุนนางในเวลานั้นว่า จะมีความเห็นอย่างไรบ้าง ถึงปรากฏในคำ
ปรึกษาราชการบางเรื่อง ซึ่งกรมหลวงวรศักดิ์ทิศาพิเศลาทำความเห็น
ถวายคนหนึ่งว่า “ ภัยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานคำ
ปรึกษาเรื่องเกษียณอายุลูกทาส และห้ามไม่ให้ขายเด็กเกินเกษียณ
อายุ ให้ข้าพระพุทธเจ้าทรงทราบนี้ พระเดชพระคุณท้าวสุทิมิไค
ข้าพระพุทธเจ้ารับใส่เกล้าฯ ได้ทรงความตามข้อพระราชบัญญัติซึ่ง
ทรงจัดขึ้นใหม่ตลอดจนสิ้นความแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ
ว่า ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ลดหย่อนผ่อนค่าเกษียณอายุเด็ก
และบิดามารดาจะขายบุตรซึ่งอายุยังเยาว์อยู่นั้น ก็เป็นพระเดชพระคุณ
แก่เด็กเกิดไปภายหลังที่มีความซื่อสัตย์ ครั้นเติบโตใหญ่ประพฤติกว้าง
ก็พอจะคิดได้ดั่งอนตัวโดยง่าย ได้มาคงตัวเป็นไทยและเป็นลูกคาวา

ณิชา เป็นประโยชน์โดยมาก งามแก่บ้านเมือง แต่ก่อนนั้นเลิกทาสที่
จะไต่ขอปลดปล่อยและรู้หนังสือมีความรู้ต่าง ๆ กันน้อยวันนัก” ทั้งนี้จะเห็น
ได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรอบคอบเพียงไร
และทรงดำเนินการเลิกทาสในประเทศไทยให้สำเร็จลุล่วงไป ด้วย
ความนิยมชมชื่นเป็นที่สุด จนบททรงให้ใช้ฝึกักเกียติธอายุเลิกทาส
ลูกไทยใหม่ คือ บัณฑิต (พ.ศ. ๒๔๑๑) นั้น เป็นบทที่ถือกันว่าสำคัญ
ยิ่งหนึ่งในรัชกาลของพระองค์ ซึ่งถ้าใครเกิดขึ้น ก็มักจะพูดกันติดปาก
ว่า เกิดขึ้น “บัณฑิตเลิกทาส” มาจนทุกวันนี้ หวังว่าผู้ที่ได้อ่านทราบ
เรื่องในหนังสือเล่มนี้ คงจะมีความยินดีและอนุโมทนาถวายพระ-
ราชกุศลแก่สมเด็จพระปิยมหาราชพระองค์นั้นโดยทั่วกัน

กรมศิลปากรขอถวายอนุโมทนาในกุศลบุญราศีที่กษัตริย์นิพนธ์งาน
ซึ่ง หม่อมเจ้าหญิงนิวาสสวัสดิ์ จิระประวดี ได้ทรงชวนช่วยจัดทำ
พิมพ์ “เรื่องเลิกทาสในรัชกาลที่ ๕” นี้ แรกจ่ายเผยแพร่วิทยาทาน
สาธารณประโยชน์ เป็นอนุสรณ์เนื่องในงานพระศพพระเจ้าบรมวงศ์-
เธอ พระองค์เจ้าประเวศวรสมัย ของเป็นปิตุทิตานมัยกุศลกล
บันดาลให้สำเร็จอริยคุณมณูญผล แต่พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์นั้น
ในสัมปราชณพสมทั้งมโนปณิธานทุกประการเทอญ.

กรมศิลปากร

๒๑ ตุลาคม ๒๔๘๗



ภาพเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงเลิกทาส

ทาสักกา

ตอนที่ ๑ (๑)

ธเนศวรวิเนยยะวา ปัตตทาสามาตาปิตา
ชาติทาสา จิตินันกา อัญญ ทาสา จกัตตกา
ธัช ชพตา จทาสกา ทาสวณณปัสตตมาติ ฯ

อาทมาภาพสามเณรแก้ว จะได้รับประทานวิเศษในทาสักกา
พรรณนาค้วยทาส เป็นอรรถกริยาประพฤติกุประโยชน์ทั้งในโบราณ
กาล และปัจจุบันสมัยในธรรมการ และความเป็นไปของทาส
ตามความประสงค์ของบพิตร แต่จะรับประทานวิเศษตามที่ไต่ยื่น
ไต่พงมาขอเป็นธรรมสวนานุทริยาคำวิ ซึ่งบพิตรบำเพ็ญธรรมใน
อภิสิทธิ์สมบัติจะให้เป็นอันสงฆ์ แห่งความตริกในหมู่ประชาชน
สืบไป ทำเนนข้อเค้าสำเนาความตามที่เรียกว่า บาลัคมภรพระ
ธรรมศาสตร์ ซึ่งมีในพระราชกำหนดกฎหมายลักษณะทาส อัน
ปรากฏเป็นมคอภาษาจาง ๆ ว่า ธเนศวรวิเนยยะวา เป็นต้น แปลความ
ว่า อันว่าประเภทแห่งทาสทั้งหลาย ๗ จำพวกอันควรจะใช้ไต่เนนคือ
ทาสไต่มาค้วยทริพย์ ๑ ลูกทาสเกิดในเรือนเขี้ย ๑ ทาสไต่มาแต่
บิกามารดา ๑ ทาสไต่ผู้ให้ ๑ ทาสอันไต่ค้วยช่วยกัฏฐลระแห่งคน

(๑) พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ สภานายก ประทานมาลงใน
วรรณานวเณร เล่ม ๕ ร.ศ. ๑๐๕ (พ.ศ. ๒๔๓๓)

อันต้องทัณฑโทษ ๑ ทาสอันเลี้ยงไว้ในกรงขัง ๑ นำลงขัง
ไปรบคักแล้วและไ้มาเป็นเชลย ๑ รวมลักษณะทาส ๗ จำพวกที่
มีในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์กล่าวในกฎหมายดังนี้ จะเป็นพระธรรม-
ศาสตร์มาแต่รามัญหรืออย่างไรไม่ทราบ ด้วยความที่กล่าวนั้นเป็น
คำมคธาง ๆ หากใช้ภาษาสันสกฤตไม่ ก็ “ทาส” คำนี้มีศัพท์ที่
สืบมาแต่คำสันสกฤตหรือคำมคธแน่แล้ว แต่ที่มาใช้คำสระก “ยะ” (๑)
แทน “ส” จะเป็นด้วยความประสงค์ของโบราณจารย์ จะแปลง
ให้เป็นคำสำหรับสยามพากย์ ให้แปลกจากมคธภาษาที่ว่า “ทาโส”
แปลทับศัพท์ว่า ทาสชาย “ทาส” ว่าทาส ที่เข้าใจเป็นสามัญว่า
ข้าชายหญิง หรือจะเป็นด้วยอยากจะใช้ตาม “ส” สามชนิก ใน
ภาษาสันสกฤตที่ว่า คุรรามราชูมาตงเป็นแบบขณฺฑุทอักษรไทยขึ้น
ไว้ให้เป็นไทยแผลง หรือจะเป็นด้วยความที่ไม่ชำนาญในการใช้
“ส” สามชนิก ก็ยังหาได้ความอธิบายทราบชัดตลอดไปไม่ แต่
คำว่าทาสในภาษาสันสกฤตมักใช้เกี่ยวกับอุปสรรค “อภี” ที่เนื่อง
ด้วย “ทาค” หรือ “ทล” หรือ “ทังค” หรือ “ทังส” จาก
แปลว่าทำให้เจ็บ ให้อันตราย ให้เป็นแผล ทำให้กำจก ให้ฆ่า
ถ้าเป็นบรมลึงค์ เป็นชื่อสามัญ ใช้ในคัมภีร์เวทเป็นชื่อมารหรือบิดา
ที่เป็นสิ่งชั่ว ศัตรูต่อชาติมนุษย์หรือพระอินทร์อย่างหนึ่ง เป็นชื่อชาติ
เถื่อนทรายหรือชื่อเมลาณ คือมีลักษณะชนที่ตรงกันข้ามกับอารยะใน
ประเภทนั้น และเป็นชื่อว่าทาสต้องถูกขังเรียกว่า “เสลฟ” ใน

(๑) ภาษาโบราณ เขียน ทาส ว่า ทาษ

เนื้อความอันนี้อยู่ปลายข้อคำของจำพวกศุภร อันเป็นชาติคำในส
ตระกูลทมิโนสาราจารย์ไค้แบ่งชาติมนุญย์ไว้ในธรรมศาสตร์

อีกนัยหนึ่งทาสแปลว่า ชาวประมงหรือฉฬพายก็แปล ถ้าเปลี่ยน
อ-สระ เป็น อิ-สระ ก็เป็นสัตว์ลิงค์ แปลว่าทาสหญิง และทาส
คำนี้เป็นชื่อของต้นไม้ แม่น้ำ ยักษ์ บัศรา มาร สิ่งไว้ในภาษา
สันสกฤตด้วย แต่ขอยกไว้ทีหนึ่ง ชาติมาภาพประสงค์แต่จะกล่าว
ทาสทาสชน คือคนที่เข็นชาขาวทาสทรงกับคำว่า เสลฟ ในภาษา
อังกฤษอย่างหนึ่งและทาสชวนะ ความเป็นอยู่ของทาส คือการ
งานทาสอย่างหนึ่ง ทาสทาหรือทาสภาพ คืออาการของทาสอย่าง
หนึ่ง ก็ทาสคำนี้ ในปัจจุบันกาล จะขอแปลว่าข้าตามมูลความ
หรือเอกชนใครใคร่ทาสเป็นทาสสมบัติ หรือสคแล้วแต่ความพอใจ
ของชนผู้นั้น ซึ่งมีอำนาจที่ชอบธรรม จะใช้จะทำจะประพฤติก่อผลเป็น
ทาสที่อยู่ในใต้ความปกครองของคนนั้นได้ความพอใจ เมื่อคำอธิบาย
ของทาสเช่นนั้น บางทีท่านผู้มีใจกรุณาต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน จะเห็น
เป็นอิการเรียวแรงไปกว่าทาส ที่ใช้อยู่เดี๋ยวนี้คอกกรรมัง จึงขอ
บอกไว้เป็นทางอธิบาย โดยอาการของทาสที่ไค้เป็นเขตกอยู่ และ
ความเปลี่ยนแปลงสืบเนื่องมาหลายอย่างต่างประการ ทั้งไค้ปรากฏ
ในพงศาวดารหรือจดหมายเหตุเรื่องทาสที่อยู่ในโลกนี้ ก็พอเป็นที่
จะระวังความสันทัดของท่านผู้มีใจกรุณาได้ ตามเรื่องราวของการ
ทาสซึ่งจะไค้กล่าวต่อไป

เรื่องทาสได้เกิดมีมาช้านาน ตั้งแต่ความสว่างในพงศาวดาร
 ของโลก ได้เกิดมีเป็นทั้งกำลังในหนังสือแล้ว เรื่องทาสก็ได้ยิน
 ปรากฏสืบเนื่องมา เรื่องทาสยังที่จะเกิดขึ้นด้วยเหตุของการ
 สงคราม ทหารศัตรูได้มาเป็นเชลยนั้น ผู้ชนะในครั้งยังมีอาการ
 เป็นมิลกชะชนอยู่ ยังไม่ถึงซึ่งการเป็นควิลลิสทิกพอ เมื่อจับได้
 ซากศึกมาเป็นเชลยแล้ว ก็พิจารณาฆ่าฟันเสียทั้งนั้น ภายหลังเห็นว่า
 การฆ่าฟันนั้นไม่เป็นประโยชน์ คิดหากำไรด้วยอบายใช้เชลยนั้น
 เป็นทาสโดยอย่างร้ายแรง แทนที่จะฆ่าฟันเสียเปล่า ๆ พวกเชลย
 เหล่านั้นอยู่ในความกักขัง ต้องจำเ็นทาสรับการงานของผู้ชนะทุกสิ่ง
 ทุกประการ ไม่มีข้อละเว้น ประสงค์ตัวเกรงใจน เมื่อการที่ใช้แรง
 เชลยแทนที่จะฆ่าฟันเสีย เป็นเหตุให้เกิดผลแก่ผู้ชนะ จึงได้เริ่มการท
 ใช้ทาสเกิดขึ้นแล้ว คนเชลยที่เหลือประหารฆ่าฟันตกมาเป็นทาสนั้น
 จึงได้นามว่าซาสืบมา

บรรดาชาติทั้งหลายในบรรพกาลนี้ ที่มีความรุ่งเรืองด้วยศิลป-
 วิทยาความคิด ความกำริทชอบในวิชาความรู้เรื่อง เป็นสิทธิชาติ
 ในโบราณกาลนั้น มีชาติฮินดู (ฮินดู) เซบวาย (ซีบูว์) เป็นต้น
 ที่มีการทาสปรากฏเนื่องมา ได้พบในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ซึ่ง
 มนุษย์เป็นผู้คงกฎหมายในสมัยประเทศ ที่ประเทศทั้งหลายนอก
 แม่น้ำคงคานิยมกันถือ ได้เริ่มคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ในกฎหมายของ

ประเทศนั้นเองมา และในคัมภีร์ธรรมศาสตร์อัยยูโมทยาโยโคลก
๔๑๕ กล่าวไว้ในมนสังหิทาว่า

ธวัชาหฤโต ภักตทาโสภุหะ กริตทตริเนาปัติริโก
ทณฺฑาทาสสจ สบฺโตเตหาสโยนยะ

แปลความว่า “ผู้เป็นทาสด้วยอันจริงแล้ว ๑ เป็นทาสด้วย
จ้าง ๑ เป็นทาสด้วยเกิดในเรือน ๑ เป็นทาสด้วยชอมา ๑ เป็น
ทาสเขาให้ ๑ เป็นทาสของบิดา ๑ เป็นทาสเพราะสินไหม ๑ นัยะ
ของทาส ๗ สถาน ” หรือจะแปลให้ชัดความเป็นภาษาไทยเข้าใจว่า
“ กำนันแห่งทาส ๗ จำพวกเหล่านี้ คือทาสที่เสนาอำมาตย์ของคือ
เชลย ๑ บุคคลเป็นทาสเพราะภัก ๑ บุคคลเป็นทาสเกิดในเรือน ๑
ทาสที่ได้ช่วยได้ ๑ ทาสเขาให้ ๑ บุคคลเป็นทาสเนื่องมาจาก
บิดา ๑ บุคคลเป็นทาสเพราะสินไหม ๑ เป็นทาส ๗ ฉะนั้น ” ก็ได้
และธรรมศาสตร์ทบทเป็นภาษาสันสกฤตนี้ ได้แปลเป็นภาษาอังกฤษใน
ครั้งแรก ในคริสต์ศักราช ๑๗๕๒ โคลกนี เซอร์วิลเลียมโจนส์
แปลว่าทาสนั้น ๗ ชนิด ๑ เชลยได้ในโต้งหรือในการสงคราม ๑
เลี้ยงไว้เพื่อใช้แรง ๑ เกิดจากทาสหญิงในเรือน ๑ ใ้ขายตัว ๑
ผู้อื่นใ้ให้ ๑ ใ้สืบทอดแต่บรรพบุรุษ ๑ เป็นทาสโดยทางลงโทษ
(คือไม่สามารถที่จะเสียค่าไยสินไหมอย่างมากได้) และบัณฑิตเบร-
แนลแปลใหม่ ซึ่งไ้ลงพิมพ์ในอริแอนเตอร์ชีริสว่า ๑ คนที่ใ้
เชลยในการสงคราม คือเนื้อความที่ตรงว่า ผู้ที่ใ้ได้ในโต้งรบ ๑

๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

ผู้ทรงใช้สอยเพื่ออาหาร ๑ ไก่เกิดในเรือน ไก่ชื่อไว้ ๑ อันเขา
 ไก่ให้ ๑ แต่ก่อนเป็นของบิดา ๑ ไก่รับใช้เพื่อค่าปรับไหม (คือผู้
 นั้นไม่สามารถจะเสียค่าปรับไหมให้แก่พระราชอา ต้องทำการแทนค่า
 ปรับไหม) นี่เป็นชนิดของทาส ๗ สถาน ก็ในมานวธรรมศาสตร์
 กำหนดว่าทาสไว้ ๗ ชนิดดังนี้ ยกเขลยเป็นที่ ๑ จึงเห็นชัดได้ว่า
 มูลเหตุของการทาส ก็จะเกิดด้วยเขลยที่เข้าคัมมาไค้ในการ
 สงครามเป็นเค้าม้า และไม่แต่เท่านั้น ในพระราชกำหนดกฎหมาย
 ลักษณะทาส ก็ไ้กล่าวเป็นมูลคดีว่าทด้วยทาสสินไถ่ ทาสเขลย
 เป็นต้น ตามคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ว่า ทาสอันควรจะใช้ไ้มี ๗
 ประการ โดยบาลีถึงไ้ค้คัมมาข้างบนนั้น ในลักษณะทาสกล่าวความ
 พระธรรมศาสตร์ด้วยประเภททาส ๗ ชนิด เป็นคำบาลีเนอความ
 อันคล้ายคลึงกับมานวธรรมศาสตร์ ผิดกันแต่ยกเอาทาสทชชด้วย
 ทรพยเขนตน ทาสเขลยเป็นทสค และคาถาคำกล่าวก็แต่งเป็น
 มคธพากย์บ้าง ๆ หาใช้ภาษาสันสกฤตไม่ จะมีใช้เป็นธรรมศาสตร์
 ของมณันท์เรียกว่าสังหิตา ด้วยในคัมภีร์ทักกล่าวไว้ว่า พระธรรม-
 ศาสตร์นั้นสืบมาแต่รามัญ ก็คงจะเป็นมอญแปลลงแปลงภาษาสันสกฤต
 มาแต่งเป็นมคธภาษาให้เข้าคัมภีร์ว่าบาลี เพราะว่าคนชาติคัมมาไค้
 นั้นคือพระพุทศศาสนาคอกกรรมัง ก็และในลักษณะทาสนั้นม้ต่อไป
 อีก ๖ ประการ ที่มีควรจะใช้ไ้ค้ตามบาลีดังนี้

“มณีนีภิกษุทาสาจ พราหมณทานสกา ทาสเมตติภิกขุ ภิกขุ
อติสลาอัญญาชนา เขตต์ทาสาติณฐเรว ทาสกัมเมเนลพิภเว”

แปลว่าชนทั้งหลาย ๖ อันใครไม่พึงได้ในทาสกรรมกรคือ
ทาสที่ปล่อยเสีย ๑ ทาสที่ขวชให้ ๑ ทาสที่ไปแก้พราหมณ์ ๑
ภิกษุจะว่ากันเป็นทาสไม่ไ้ ๑ คนมีศีลมาอาศัยอยู่ ๑ คนอาศัย
เขตแดนอยู่ ๑ ในบาลีบทนี้สมควรจะใช้ทาสได้ ๖ ประการ ทั้ง
ชาคมาภาพได้นำมาแจ้งไว้ข้างบนนี้ ไม่มีความปรากฏในมานะ
ธรรมศาสตร์ แต่จะมาโดยเลศของรามัญอย่างไรไม่ทราบเลย เมื่อ
จะว่าตามทางพระพุทธศาสนาแล้ว ในเวลาพุทธกาลในหมู่ประชุม
สงฆ์สาวกที่เป็นอุปสมบทอันธว่าเขนสากยวงศ์แล้ว ทาสย่าวไพร่ไม่
มีต่อกัน ทสฺสจฺนชนชาคทงสทนยมนยถในอินเคย คือ พราหมณ์
กษัตริย์ ไวสย คหฺร ทพระพุทธเจ้ามิไ้ยอมรับยกย่องเขนชน เป็น
ชนกณฺทเขมาบวชเป็นภิกษุขอถึงซึ่งความเป็นผลในเขนชน คือถึง
พระพุทฺทยพระพุทธเจ้าแล้ว กณฺยเนองในสากยวงศ์เหมือนกันหมด
ก็แต่พรรยาอายุเป็นประมาณอย่างเดียวในวันยัมหาวคคฺ พระพุทฺธ-
เจ้าก็ทรงห้ามมิให้ทาสยวชเข้าในหมู่สาวกตามบาลีว่า “นภิกข-
เวทาสो ปัพพาเซคัพโพ กกรภิกขุทั้งหลายทาสชนภิกษุอย่าให้
ยวช” เป็นต้น และในบาลีก็หาได้แสดงประเภทของทาสโดยพิสดาร
ไม่ ไ้พบแต่ในคัมภีร์คคยสามันต ปาสาทิกาอรรถถตามหาวคคฺ
ท่านกล่าวกำเนิดของทาสไว้สี่จำพวก คือ ชนโต ชาโต ทาสเกิดใน

ภายใน คือเป็นลูกครอกหนึ่ง ธนวิกิโต ทาสเขาซื้อด้วยทรัพย์คือ
 เป็นชาน้ำเงิน ๑ กรมานิโต ทาสที่เสนา้นำมาคือเป็นคนเชลย ๑
 สามทาสพยอปกโต บุคคลเข้าไปถึงซึ่งความเป็นทาสเอง คือบุคคล
 ขายตัวเอง หรือยอมเป็นทาสเอง เพราะมีชวตเป็นเหตุข้าง เพราะ
 มีความรักเข้าไปท่วเป็นเหตุข้าง ๑ เป็น ๔ ฉะนั้นทำให้ตรงในคัมภีร์
 พระธรรมศาสตร์กล่าวด้วยทาส ๗ สถานไม่ จึงเห็นได้ว่าในสมัย
 กาลของพระพุทธเจ้า ซึ่งตั้งศาสนาขึ้นเป็นใหญ่เป็นคณะแล้วใน
 ศาสนมณฑลของพระองค์ไม่มีทาส เพราะชาติตระกูลทั้ง ๘ ที่จะ
 เข้ามาอุปสมบทเป็นภิกษุสาวกของพระองค์ก็ไม่นับล้าด้วยชาติตระกูลที่
 สูงและต่ำเป็นล้าด้วยคหกรรมการค้าก็เลย ในสมัยกาลโน้นที่ในสมัย
 ประเทศก็มีแต่สาวกของพระองค์หมู่เดียว ซึ่งไม่มีทาสจะถือวาสนา
 แก่งกันได้อธิความวิสสุตติ ล้าด้วยคุณเป็นประมาณเท่านั้น เมื่อจะ
 ว่าเป็นไปตามการปกครองในหมู่สาวกของพระองค์เป็นประชาธิปไตย ถือ
 วินัยปฏิบัติเป็นข้อกฎหมายใหญ่ พระองค์เป็นบรมครูในการที่จะชี้ช่อง
 ทางดำรงศาสนาธรรมเท่านั้นเอง จึงควรนับว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้แรกที่
 ไม่ชอบการทาส ซึ่งมีอยู่ในการทวรมหหรือประเทศของภารตคือ
 อินเดียในสมัยกาลโน้นแต่ต้นมา

ฝ่ายข้างชาตียุว คือชาตียิสราเอล แต่โบราณก็มีทาสใช้เหมือนกัน
 กัน พวกยิสราเอล พวกยูว ซึ่งถือผู้สร้างและคัมภีร์ไบเบิลโบราณ

ที่เป็นภาษาเขมร ในกฎหมายของชาติเขมร ก็ได้ยอมให้มีทาสให้
 สอยได้ ไม่แต่ทาสชาติอื่น ๆ อย่างเดียว และยอมให้ชาติของ
 คนเขมรทาสได้เหมือนกัน - ก็การยอมให้ชาติของคนลงเขมรทาสได้
 เกิดขึ้นด้วยเหตุนี้ เหลือแต่จะชี้แจงให้ไม่ได้ จึงต้องขายตัวเอง
 ลงด้วยความยากไร้ หรือโรยรายที่ไม่สามารถจะคืนทุนทรัพย์ที่ได้
 ไปได้ กฎหมายก็ยอมให้ขายตัวเป็นทาสได้โดยอย่างเขมรว่าทาสที่
 แผลงมาจากต่างประเทศ ทาสชนิดนี้ก็มีโอกาสที่จะได้ตัวได้ใน
 กำหนด ๗ ปี ตั้งแต่วันที่เขมรนั้น นอกจากนั้นก็มีกฎหมาย
 กำหนดไว้ทุก ๆ ปี ที่ ๕๐ แล้วก็มี การปล่อยทาสที่เป็นชาติ หรือ
 พลเมืองให้เป็นไทยทั่วไป การเรอทาสนี้มีใช้เฉพาะแต่ประเทศ
 ตะวันออกอย่างเดียวเมื่อไร ในอัสตคตทิศแต่โบราณ คือประเทศ
 ยุโรปนั้นแล้ว ก็มีการใช้ทาสมาแต่เดิม เราจะเห็นได้ในคำโคลงของ
 ท่านโฮเมอร์ก็กล่าวถึงการทาสที่มีอยู่ในโยนคประเทศ คือชาติกรีก
 แต่กาลก่อนนั้น ทาสที่ในโยนคประเทศนี้ เกิดขึ้นด้วยเหตุที่รบ
 ทัพจับได้มาใช้สอยเป็นทาสตามธรรมดา และการประพฤติกักพาคน
 มาเป็นทาส ก็ได้ประพฤติกักพาโดยปรากฏ บุลิสเสตนเองก็ถูกจับ
 จับลักพาไปเป็นทาส หากว่าหน้ได้โดยฉนวนแรก ก็การทาสที่เกิดขึ้นใน
 โยนคประเทศนั้น บรรดานักปราชญ์ชาวโยนคทั้งปวงเอง ซึ่งเป็นผู้
 รุ่งเรืองด้วยวิชาและอาระโนในครั้งนั้น ก็มีได้พิจารณาเห็นการใช้
 ทาสเป็นข้อขัดขวางต่อธรรม ท่านอาริสทอเทอลเอง ก็ได้กล่าวอย่างนี้

ตามยถากรรม ในเหตุของชาติที่เป็นธรรมกา ท่านแบ่งชาติมนุญ
 ออกเป็นไทย และทาสในขณะนั้น ท่านแปลโดยความ
 ปรารถนามิให้ชาวกรีกหรือโยนกเองลงเป็นทาสได้ ทาสของชาว
 กรีกชนิกหนึ่งก็สืบบุตรหลานเอยมา แต่ชาติที่เป็นพลเมืองอันได้
 ชัยชนะมาเป็นเชลยแต่แรกแล้วก็ตกไปเป็นพลเมือง ทาสชนิกนั้นก็ไ้
 ยอมให้เพาะหวานที่คนซึ่งมุลนายได้ให้ทำ และเสียค่าเช่าสำหรับที่
 นั้น และภิกษุคาม มุลนายไปในการสงครามด้วย ทาสชนิกนั้นมัว
 อย่างที่ใคร่ขอเสียเป็นอันมาก มีท่านเฮลส์เอนส์โครเป็นต้น ทาส
 ชนิกนั้นเมื่อพิจารณาไปแล้ว มีอาการดีกว่าทาสที่เรียกว่าเสลฟคล้าย
 ไปข้างไพร่ ที่เป็นเลกหรือเซฟที่ปรากฏในยุโรปในมัธยมสมัยและ
 ไซมาในประเทศรัสเซีย พังเลกถอนไปไม่สิ้นนานนัก คนชนิกจะ
 จำหน่ายขายไปนอกประเทศมิได้ และคนทาสชนิกนั้นสามารถที่จะมี
 ทรัพย์สินสมบัติของตัวเองได้ด้วย อีกอย่างหนึ่งทาสที่ใช้สอยในบ้าน
 เมืองนั้น ได้มาโดยซื้อช่วยได้ และเป็นทรัพย์สินของมุลนายไม่มี
 กำหนด นายจะทำประการใดก็ได้ตามชอบใจ ก็ในกรุงเอเธนที่เป็น
 เมืองหลวงมหานครและ เมืองโครินด และเมืองอื่น ๆ ที่มีการค้าขาย
 มาก แล้วก็ใช้ทาสโดยอย่างมาก และเป็นพวกมีลักษณะเสียแทบ
 ทั้งหมด ทาสเหล่านั้นได้ใช้เป็นการส่วนบ้านเรือนบ้าง แต่โดยมากก็
 ใช้ในการหุงต้มและเย็บเสื้อ หรือการค้าขายอื่น ๆ ทั้งในการถลุงแร่
 และฝีมือการช่าง แรงการทำงานของทาสเหล่านั้นเป็นทางซึ่งให้มุลนาย

เจ้าเมืองไค้ล ประโยชน์กำไรมาก ที่ไค้ออกทุนรอน ซื่อช่วยได้มาใช้
 ทาสชนิกเหล่านเป็นทช่วยซอมาแทบทั้งนั้น ที่เป็นทาสเกิดในเรือน
 เบยของมุลนายนั้นน้อยทเคยว ค้วยว่าเป็นการที่ไม่ออกหนนให้ทาสม
 ครอยครว้อยกินค้วยกันทั่วไปส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งนั้นทาสหญิง
 มีจำนวนน้อยนัก ที่จะเทียบเปรียบกับทาสชายไม่ได้ มุลนายจึงหา
 ไค้ยอมให้อยู่กินค้วยกันไม่

อีกประการหนึ่ง คนชาวโยนก หรือครวกที่ไปตั้งหัวเมืองใน
 อาเซียมโนร หรือตั้งการค้าขายทาสกับทวีปอาเซีย ภายในจึงเป็น
 ช่องทางขึ้นออกหมดทาสมาก ซึ่งชาวตราเชียนที่เป็นนิคมการค้าก็พา
 กันเอาลูกหลานมาขายลงเป็นทาสด้วยการชักชวน การทาสจึงไค้เกิด
 เป็นการค้าขายสืบมา ก็ในโยนกประเทศทั่วไปและในเมืองหลวง
 เป็นสำคัญการที่ใช้สอยทาสนั้นเป็นอย่างอื่น ที่นายประพฤติก่อทาส
 และในกฎหมายก็ให้ความบำรุงแก่ทาสนั้นโดยมาก จนมีคำกล่าวว่
 ทาสที่ในกรุงอาณนนั้น คักว่าพลเมืองซึ่งเป็นไทยในประเทศอื่น
 โดยมาก

ฝ่ายข้างชาติโรมันในโบราณกาล คือโรมันอาณาจักรที่มีความ
 สว่างรุ่งเรืองค้วยวิชาและจารณะ และอาณาภพใหญ่ยิ่งอยู่ในทวีป
 ยุโรปเป็นคู่กันกับโยนกประเทศในกาลก่อนนั้นแล้ว ก็มีการใช้ทาส
 เหมือนกัน แต่มีประเพณีผิดกันกับโยนกประเทศ บรรดาชนทั้งปวง
 นักปราชญ์ทางโรมวิสัยศาสตร์ได้พิจารณาและถือโดยปรากฏทุกศาสตร์

ที่เป็นธรรมดาของโลก ว่าเกิดเป็นไทยทั้งสิ้น ก็แต่การที่เรามีการใช้
 ทาสนั้น เป็นการทรงกันขำกับปรากฏศาสตร์ คือกฎหมายที่เป็น
 ธรรมดา แต่ว่าการนี้หาได้ผิดต่อกฎหมายสำหรับชาติไม่ เพราะ
 ฉะนั้น บรรดาเซลยซึ่งจับมาได้แต่การสงครามเหลือที่ประหารฆ่าฟัน
 เสียแล้ว ก็เอาตัวลงเป็นทาส ในภาษาลาตินที่ใช้พูดในหมู่ชนชาว
 โรมัน จึงได้เรียกว่าทาสว่าเซอรัส หรือเซอราตุส แปลว่าผู้
 เหลือค่า ทรงกับคำว่าข้าในภาษาไทยสามัญ และในกฎหมาย
 สำหรับบ้านเมืองนั้น ก็ได้ยอมให้คนที่เห็นไทยขายตัวลงเป็นทาสได้
 ด้วย ในคราวแรกที่ชาวโรมันได้มีการใช้ทาสก็มีแต่น้อย มิได้มี
 ข้อห้ามสำหรับมลนายสิ่งใดซึ่งมีอำนาจเป็นอิสระภาพ ซึ่งจะลงโทษ
 ไทยจน ถึงตายก็ได้ ภายหลัง สืบมาการใช้ทาส จึงได้เกิดมีมาก
 เพราะกรุงโรมได้ทำศึกสงครามกับต่างประเทศมาก และการค้าขาย
 ก็พัฒนาการแผ่ไพศาลไปในนานาประเทศ ทาสจึงได้ยิ่งเกิดมีมาก
 ขึ้นในกรุงโรม และเป็นทนายติดกันที่เขาทาสมาหัดกระบวนของให้รบค
 กันและฝึกหัดให้เป็นคนพออนร่าด้วย ทั้งที่ใช้ในการทำนาไร่เพาะปลูก
 ที่แผ่นดิน และใช้ในการศิลปะการช่างและการใช้เครื่องจักรกลไ
 ก็โดยมาก ที่ใช้ในการบ้านเรือนก็มี ผู้ที่มีบรรดาศักดิ์มีทาสเจ้าหนึ่ง
 ถึง ๒๐๐ คนเป็นอย่างน้อย ใช้ว่าทาสเหล่านี้ตกคามหลังเป็น
 เกียรติยศของอาณาภาพแก่กันในการที่มียาวทาสมาก ครั้นมาในสมัย
 กาลของพระเจ้าออคตุสตุสราชาธิราช อำนาจของมุลนายก็ยังมิแก่ทาส

นั้นมากอยู่ ก็ไ้โปรดให้แก้ไขกฎหมายที่เป็นส่วนอำนาจของมุลนาย
ให้ลดน้อยลง ถึงดังนี้ก็ ก็ยังมีพวกขุนนางที่กดขี่ทาสทำได้โดย
ชอบใจตนเอง มีคำกล่าวว่ขุนนางผู้หนึ่งชื่อว่า เวกียุส โปลิโอ
เป็นข้าราชการอยู่ในราชสำนักของพระเจ้าราชาธิราชนั้น ไ้ชักสว
เลียงมีราชาธิ มีชนิดปลาอย่างหนึ่งเรียกว่า แลมเปรย์ คล้ายกับ
ปลาไหลปลากะทิงเป็นต้น ถ้าชาวทาสที่ไม่เป็นที่ชอบใจแล้ว ก็ให้
จับทาสนั้นมัดโยนลงไปในสระ ให้เป็นเหยื่อแก่ปลา แลมเปรย์ จะ
ไ้กัดกินก็เป็นอาหาร จนทาสนั้นตาย ความทราบถึงพระเจ้าอคุสตุส
ราชาธิราชแล้ว ก็มีไ้สั่งโทษแก่ขุนนางผู้คนที่ทำการกร่ำข่มทาส
จนถึงตาย เช่นแต่มีพระราชดำรัสให้ทำลายสระของขุนนางผู้เสีย
และในสมัยนั้น บรรดาทาสที่แก่ชรา หรือไม่เป็นประโยชน์ที่จะใช้
ไ้แล้ว มุลนายก็ส่งไปปล่อยทิ้งให้อยู่ตามเกาะในลำแม่น้ำคิเบอร์
โซอยู่จนตายโดยมาก เพราะถือว่าเหมือนยังปลุกตัวที่เลี้ยงไว้ใช้
แรงเท่านั้น ในประเทศโรมันเมื่อคราวครั้งเป็นราชาธิราชอาณาจักร
พระเจ้าแผ่นดินเสวยราชสมบัติสืบสันตติเนื่องลำดับมา ก็ไ้มีการ
แก้ไขทั้งพระราชบัญญัติสัดกกันความกร่ำข่มของมุลนายที่ทำแก่ทาส
นั้น ให้ลดหย่อนเบาลง ในพระราชบัญญัติบทหนึ่งไ้บังคับไว้ว่า
ถ้าชนผู้หนึ่งผู้ใดทำแก่ทาสของตนให้ตายโดยไม่ มีเหตุที่สมควรแล้ว
ให้ตกสิ้นบุญเหมือนว่า ถ้าทาสนั้นเป็นสมบัติของผู้คนนั้นไปทำการ

ล่วงเกินที่เป็นข้อผิดที่กฎหมาย ก็และว่าถ้าความร้ายของมุลนาย
 มีโทษภัยเหลือเกินไป ก็ยังค้ำมุลนายผู้นั้นให้ขายทาสของตัวแก่ผู้
 อื่นเสีย ครั้นมาถึงพระเจ้าเคลากอส ซึ่งไ้ทั้งพระราชกำหนด
 ประเพณีบ้านเมืองขึ้นก็ไ้มีพระราชบัญญัติบทหนึ่งไว้ว่า ผู้หนึ่งผู้ใดที่
 มาทาสให้ตายแล้ว ก็ประทุษร้ายทำกันฆ่ามนุษย์เหมือนกัน และมีพระ
 ราชบัญญัติไ้ไ้ว่า มุลนายจะซื้อขายทาสต้องขายทั้งครัว คือบิดา
 มารดาและบุตรชายบุตรหญิง พี่ชายและน้องชาย พี่สาวและน้องสาว
 จะแยกกันไม่ได้ และทาสนั้นจะทำสัญญาแต่งงานวิวาห์อาวาท-
 มงคลไม่ได้ ทั้งการสัมพันธ์ในระหว่างตัวทาส ผู้เป็นบิดาบุตรใน
 กฎหมายก็ไม่มี มิไ้ยอมรบพุ่งกัน ลุกทาสที่เกิดจากนางทาสไ้ไป
 ตามข้างแม่ของมันเป็นทาส และมีทางต่าง ๆ ที่ทาสจะไ้ไ้ตัวให้พ้น
 ไ้ไ้ โดยกฎหมายที่ไ้กำหนดไว้เป็นเขต และการซึ่งคบทาสผู้หนึ่ง
 เจ้าเงินไปนั้นไ้เป็นการผิดที่กฎหมายด้วย การทาสเช่นนี้ปรากฏ
 เนืองมาตั้งแต่ประเทศโรมัน เป็นราชาธิราช อาณาจักร มีพระเจ้า
 แผ่นดินปกครองและเปลี่ยนประเพณี บ้านเมืองการปกครองเป็นประชา-
 ปาลิก แล้วกลายเป็นพระราชอาณาจักรอีก การทาสก็สืบเนื่องเป็น
 ลำดับมา แต่มีอาการอันเขลาลง ด้วยแต่เดิมนั้นทาสไ้ไม่สามารถจะมี
 จะหาทรัพย์สินสมบัติไ้ บรรดาที่ตัวทาสไ้หาไ้ทำด้วยแรงกายใน
 การเพาะปลูกที่แผ่นดินก็ไ้ ในการหัตถกรรมการค้าก็ไ้ บรรดา
 ทรัพย์สินสมบัติที่ทาสหาไ้ได้นั้นเป็นของมุลนายทั้งสิ้น ครั้นภายหลังเมื่อ

การค้าขายเจริญขึ้นแล้ว มุลนายไค้ใช้ทาสในการค้าขายไค้กำไรมี
 ประโยชน์มาก การที่ทาสจะมีทรัพย์สินสมบัติเองไม่ได้ จึงไค้เลิกถอน
 เสียบ และเป็นการประพฤติกุศลแบ่งส่วนกำไร ที่ทาสหาได้นั้นให้แก่
 ทาส เรียกว่าแปะเลียมเป็นส่วนให้เป็นที่เข้าใจตกลง เพื่อที่ทาสนั้น
 ไค้ส่วนประโยชน์กำไรรวมไว้ไค้มากแล้ว จะไค้ได้ตัวให้เป็นไทยพ้น
 จากทาสไค้ ด้วยแปะเลียมทรัพย์สินนายแบ่งส่วนให้นั้น ทาสจึงไค้มี
 ทรัพย์สินสมบัติไค้สืบเนื่องมา ครั้นเมื่อประเทศโรมันไค้ชักนำคริสต์-
 ศาสนาเข้าไปตั้งหยั่งลงในบ้านเมืองแล้ว การทาสก็ยังมีไค้เลิกถอน
 เป็นแต่ช่องทางของอาการที่จะให้ลคนอัยระงับไป ท่านเรสทินเนียนไค้
 ทำการ บำรุงความ เสริมสันของ การทาสนั้น เป็นอย่างมาก ทาสที่จะให้
 เป็นไปไค้ และในศาสนาที่ประนามห้ามมุลนายที่มีทาส ใครไค้เล่า
 ที่ไค้เคยฆ่าทาสของตัว หรือตั้งใจทำให้ทาสของตัวตาย โดยมีไค้
 ไหมจากผู้พิพากษาลาการแล้ว ก็ไม่ให้เข้าการเปรียญโรงสวดไค้
 เมื่อคริสต์ศาสนาไค้ตั้งหลักฐานลงแล้ว การทาสก็หาลดคนอัยดอย
 ลงไม่ กลับยิ่งมากขึ้น ด้วยอาณาเขตของโรมันวิสัยแผ่ไพศาลไปใน
 ประเทศอื่นในยุโรป ซึ่งไค้มาเป็นหัวเมืองขึ้นอยู่ในอาณาจักรโรม
 นันนั้นมาก ด้วยว่าพวกมีลักษณะชนในประเทศเหล่านั้น ไค้มาก
 ไค้ไปเที่ยวรบที่บ้านเล็กเมืองน้อยในหมู่ที่เข่นชนชาวซาคิสลาฟ ไค้
 รบไค้มาเป็นเชลย แล้วก็นำมาขายให้เป็นทาสแก่ชาวโรมัน ซึ่ง

เป็นเมืองใหญ่ เพราะฉะนั้นคำอังกฤษที่เรียกว่าเซลฟ แพลว่าทาส^๕
จึงได้^๕สืบลักษณะที่มาจากคำสลาฟ ที่พวกมีลักษณะจนจับมาซื้อขายที่ใน
โรมวิสัยสืบมาจากคำสลาฟ เรียกอักษรแปลงสรรหาเป็นเอ จึงเป็น
เสียงว่าเซลฟ ตามเสียง อังกฤษไป ครั้นอาณาจักรโรมันแตก
ทำลายสิ้นอำนาจก็หายไปแล้ว ตกเป็นของสันตะปาปา อาณาจักร
ผู้ปกครองแผ่นดินเป็นคริสต์มนิทรไปแล้ว และบรรดาหัวเมืองที่ขึ้น
กับตน เป็น อิสราเอล เฮกราช แยกย้าย กัน เป็น ประเทศ ต่าง ๆ ไปแล้ว
สืบมาอีกชั่วเวลาการทาส^๕นั้นก็มิได้เลิกถอนมาจนมัธยมสมัย การทาส^๕
นั้นจึงได้กลายเป็น เสฟ หรือไฟว์ตัวเล็กเหมือนยังประเทศทั้งปวงใน
ยุโรป ณ กาลนั้น และมีการเลิกถอนมาทีละครั้งละคราวจนสิ้นลงใน
ปัจจุบันสมัย แต่ในเมื่อคริสต์ศาสนาได้ชักนำเข้าไปทั้งเป็นมูลราก
หยั่งลงเป็น หลักฐานใน ประเทศยุโรปที่มีชาติและภาษาต่าง ๆ แล้ว
มีความอย่างหนึ่ง ที่การประพฤติก้าวขายทาสที่จับเชลยได้ในการ
สงคราม ขายส่งไปเป็นทาสโดยปรากฏตรง ๆ นั้นระงับไป

แต่ก็มีอยู่บ้างบางประเทศ ที่ทำการค้าขายทาสอยู่กับกัวจำพวก
แขกถือศาสนาอะหะหมัด ในทวีปเอเชียและอาฟริกันนั้นโดยทางลัก
ลอบ ก็เป็นที่เกิดขึ้นยิ่งนัก ทั้งจะไ้รับประทานวิสัยนั้นต่อไป

ฝ่ายข้างอิสลามหรืออะหะหมัดมณฑล คือชาติแขกถือศาสนา
อะหะหมัดทั้งสุหนี่นิกาย และชีนิกาย การใช้ทาสในประเทศแขก

ที่ลือพระนามมะหะหมัดในมัธยมสมัยก็มีปรากฏสืบมา ซึ่งจะรู้ความ
 ชักไ้ในขณะเมื่อมะหะหมัดได้ตั้งศาสนาขึ้นในคราวแรก ก็ทำให้
 ใช้บัญญัติโดยอุบายสั่งสอนให้มหาชนมีความศรัทธาเชื่อฟังอย่างเกี่ยว
 ไม่ มะหะหมัดได้ใช้อาวุธและกำลังทวยหาญด้วย ใครใดเล่ามีไ้
 นัยด้อยยอมเชื่อตามศาสนาของมะหะหมัด ก็ให้จับประหารฆ่าฟันเสีย
 ที่เหลือฆ่าก็ให้ขายส่งไปเป็นทาสทั้งนั้น การใช้ทาสจึงได้ปรากฏมา
 แท้เกิมี และในเรื่องอาหารบิราตรก็ได้อีกกล่าวปรากฏถึงการให้ทาสใน
 ประเทศเหล่านี้ มีเรื่องนิทราชาคริตหลาย ๆ คน ๆ ที่กล่าวด้วย
 พระเจ้ากาหลิบ ทรูณชัลลาซิก ปลอม พระองค์ มาเที่ยวตรวจการบ้าน
 เมือง ก็มีทาสคนค้าชาคินีโครอาฟริกกันตามเสด็จของกันพระองค์ด้วย
 จนถึงเข้ามแยกอาชหะซัน พาเข้าไปในพระราชสถาน และกาหลิบ
 โอมาว์ที่๑ซึ่งเป็นมหาวชิรมนต์พระยัสืบสันตติวงศ์ดำรงความเป็นใหญ่
 ในมะหะหมัดศาสนาณชาล ก็ถูกทาสชาวเปอร์เซีย ซึ่งเป็นพวกชีอะ
 นิกาย ลอบประหารฆ่ากาหลิบ โอมาว์ให้ถึงชีพตกษัยที่ในโรงสวนใน
 สมัยนั้น และในเมืองหรมคือประเทศกระกีอาณาจักร ซึ่งเป็นอัคร
 มหาอิสลามศาสนปดัมภกเป็นประธานใหญ่อยู่ในชาติที่ลือศาสนามะหะ-
 หมัดนั้นแล้ว ก็เป็นที่เข้าใจกันว่าทารกที่เกิดขึ้นในฮารามราชสถานแล้ว
 มารการจะเป็นทาสก็กั ก็นับเป็นเจ้านายทั้งสิ้น พวกแขกที่ไ้มีนาม
 ปรากฏว่าสระระเซน ก็ได้ทำการค้าขายทาสกับด้วยเวนิสนคร ซึ่งเป็น
 เขกราชอยู่ในประเทศอิตาลี ณ เวลานั้น ทำศึกสงครามจับพวก

ชาติสถาปนาแล้ว ก็ส่งไปขายให้แก่พวกสระเชน หากินในการค้าขายทาส ชาติชาวเวนิสได้ประโยชน์เป็นอันมาก การใช้ทาสที่เป็นที่ปรากฏชัดเจนในมะหะหมัดมณฑลมาช้านาน

ตามธรรมเนียมของมะหะหมัดที่เป็นกฎหมายของเขานั้น ก็ไต่ถามประชาชนทั้งที่เป็นทาสมีอยู่ ๒ ชนิด คือ ชนิดที่ ๑ ผู้ที่ไม่ใช่คาสนามะหะหมัด จับได้เป็นเชลยในการสงครามแล้วก็เอาตัวลงเป็นทาส ชนิดที่ ๒ คือบุตรหลานเหลนลูกของเชลยที่จับได้เอาตัวเป็นทาสนั้น ทาสชนเหล่านี้ต้องเป็นมรดกแก่ทายาทของมูลนายที่เป็นเจ้าเขยนายเงิน และต้องทำการทุกอย่างตามแก่นายเงินจะใช้ ทาสชนิดนี้มีกริยาอาการประการพิสดารของมูลนายเหมือนกัน

อีกประการหนึ่ง อาการทาสยักยกลงเป็นทาสนั้น แบ่งออกเป็นสองพวก ๆ หนึ่งเป็นทาสที่ซื้อขายค่าแก่นายเงิน อีกพวกหนึ่งเป็นทาสที่จำเป็นตามเหตุการณ์ ซึ่งเกิดมสุมควรทำเป็นต้องเป็นทาส

ทาสชนิดหลังนี้มี ๓ ชนิด เรียกว่ามกาตีฟ ๑ มุกบีร์ ๑ และอุมอิวัลลัต ๑ ทาสชนิดที่เรียกว่ามกาตีฟนั้น เมื่อจะลงเป็นทาสก็มีสัญญาแก่นายเงินเหมือนเป็นทาสสินไถ่ คือมีอาการที่บอกว่า ถ้าทาสนี้มีเงินจะไถ่ค่าตัวเมื่อใด ก็ได้ไถ่ทันที นายจะลดหย่อนให้บ้าง หรือจะไถ่ในเวลาข้างหน้าในอนาคตก็ไปก็ได้ หรือจะผ่อนค่าตัวเป็น

ควรว ๆ ก็ได้ ถ้าทำสนั้นได้ทำคามสัญญาแล้วก็พ้นจากทาสเป็นไทย
 ได้ ถ้าไม่ได้ทำคามสัญญาที่มีอาการต่อกันแล้ว ก็ต้องตกไปในชนิก
 ทาสที่เป็นสัทธ ในขณะที่ยังเป็นทาสอยู่นั้น นายเงินจะส่งให้แก่มุณ
 ใด แต่ไม่เป็นกึ่งเช่นทรัพย์สินสมบัติอื่น ๆ ในระหว่างเวลาที่มีสัญญา
 อาการต่อกันอยู่นั้น นายจะเอาทาสไปขาย หรือให้จ้างทำอย่างอื่น
 ไม่ได้โดย

ทาสที่เรียกว่ามคยขรณ คือทาสที่สัญญาจะปล่อย ขั้วสัญญา
 เช่นนั้นนายจะปล่อยที่เคียวหรือมีกำหนดเขตต์ได้ ถ้าจะว่าโดยคำอื่น ๆ
 แล้ว ทาสเช่นนั้นนายจะปล่อยให้หลุดเป็นไทยได้ก็เมื่อมุลนายถึงแก่
 มรณภาพ ถ้ามีเหตุฉนั้นเกิดขึ้น หรือจะมีอาการสัญญาต่อกันว่า สก
 แล้วแต่เหตุที่จะมีจะเป็นเกิดขึ้นตามสมัยกาลที่ใดกำหนดไว้ จะพ้น
 ทาสหลุดเป็นไทยได้ ทาสชนิกน่มุลนายจะขายหรือให้ยืมไม่ได้ แต่
 ใช้แรงหรือให้จ้างทำการเป็นประโยชน์ได้ ถ้าเป็นทาส นายจะให้ม
 เรือนได้ ถ้าขั้วสัญญานายได้ยอมเป็นเด็กชากแล้ว พอนายถึงแก่
 มรณภาพลง ทาสก็หลุดจากทาสเป็นไทยที่เคียว ถ้าสัญญามีอาการ
 ไม่เด็กชากแล้ว ถ้ามุลนายถึงแก่ มรณภาพในสมัยกาลที่กำหนดไว้
 แล้วจึงจะหลุดได้ กฎหมายสำหรับบริษัทรคและการเป็นหนี้สินที่เป็น
 สามัญทั่วไป ก็ใช้ถึงทาสชนิกนั้ได้ ด้วยว่าทาสเหล่านั้นได้พิจารณา
 เห็นว่า เป็นอำนาจที่ขอยธรรมแห่งผู้บริษัทรคของมุลนายที่จะปกครอง

ไว้เหมือนอย่างทรัพย์สินมรดกอื่น ๆ ภายประการฉนั้น ทาสจะหลุดพ้นไม่ได้ ก็ต้องใช้ค่าตัว ๓ ส่วนให้ส่วน ๑ เมื่อมุลนายจะถึงแก่มรณภาพ ไม่มี ทรัพย์สินมรดกเหลืออยู่แล้ว ทาสนั้นจะต้องทำการงานเพื่อประโยชน์แก่ ผู้รับมรดกของมุลนายที่จะให้หลุดค่าตัว ทั้งยังเหลืออยู่สองส่วนนั้น และถ้ามุลนายถึงแก่มรณภาพลง มิได้ทำพินัยกรรมไว้ ทาสจะพ้นเป็น ไทยไม่ได้ เพื่อประโยชน์แก่เจ้าหนี้ของมุลนาย คิดค่าแรงให้เต็มราคาค่าตัว จึงจะพ้นเป็นไทยได้

ฝ่ายทาสที่เรียกว่าอมวลคนนั้น คือทาสที่เกิดคลกครอกให้แก่ นาย กฎหมายที่ใช้แก่ทาสชนิดนี้ ก็เหมือนอย่างทาสที่เรียกว่า มุกขบิรลคน แต่มีโอกาศที่แก่ตัวทาสน้อยหนึ่ง คือไม่ต้องมีสัญญา สิ่งใดก่อนนาย ๆ ถึงมรณภาพลง ทาสนั้นก็หลุดเป็นไทยทันที ถึงว่า นายจะมีทรัพย์สินมรดกอยู่ก็ หรือไม่มีเหลือก็ หรือมุลนายถึงแก่ มรณกรรม มิได้ทำพินัยกรรมไว้หรือโดยทางอื่น ๆ ก็ ทาสนั้นก็ หลุดเป็นไทยได้ แต่การชอนต้องเป็นที่เข้าใจว่า บิคารมารดาของทาส เช่นนี้มิได้ตั้งกำหนดไว้ให้มุลนายนั้น เว้นไว้แต่ นายไคยอมรับแก่ ทาสที่เกิดเป็นทาสครั้งแรกเท่านั้น นายจึงยอมรับว่าเป็นชนชาติไทย

การที่ใช้แรงงานของทาสนั้น นายใช้แทบจะทุกอย่างมิได้มี กำหนดละเว้น ทาสจะแต่งงานมีครอบครัวก็ไม่ได้ ถ้าไม่ได้รับ อนุญาตของมุลนายก่อนแล้ว หรือทาสนั้นจะเป็นพยานเบิกความก็ไม่ได้

หรือทาสนั้นจะรับในการที่เกี่ยวกับการทรัพย์สินก็ไม่ได้ เว้นไว้แต่
ได้รับอนุญาตก่อนการ และทาสนั้นจะรับตำแหน่งฝ่ายพลเรือนทำการ
ในราชการไม่ได้ หรือจะเป็นผู้รับชำระจกมรดก หรือเป็นประกัน
หรือเป็นพลเรือนก็ได้ เว้นไว้แต่นายตั้งให้เลี้ยงลูกเด็ก ๆ ของนาย
เป็นการพิเศษ ทาสนั้นจะรับเป็นพลเรือนของนายได้ หรือจะเป็นผู้ให้
ของหรือขายของ หรือรับทรัพย์สินมรดกก็ได้ไม่ได้เหมือนกัน มี
อาการที่ไม่สมควรทาสจะพึงทำใด ดังว่าชันนามานแล้ว ทาสก็ของ
ยกเว้นจากความจำเป็นที่จะให้ลูกเป็นไทยได้ และทาสนั้นไม่มีผลพวง
ร้องที่จะรับเอาไปชำระได้ เว้นไว้แต่ค่อนหน้ามรดก และทาสนั้นไม่
ต้องเสียภาษีอากรสิ่งใด และไม่ต้องจำซึ่งแรงงานสำหรับเป็นหนี้
เว้นแต่ไทยที่เป็นอาญาหลวงเป็นฉกรรจ์มีหนี้สินไทยนั้น ทาสต้องรับ
โทษอยู่บ่อย ๆ เพราะมีข้ออาญาตกชดทาสที่ทาสต้องประพฤติอยู่
ก็และทาสที่กล่าวมาทั้ง ๓ ชนิดนี้ จะได้รับอนุญาตสำหรับการ
เฉพาะสิ่งหรือการสามัญทั่วไป เพื่อดูการค้าขายแล้วทาสนั้นก็
ยอมให้ทำการใดจนสิ้นกำหนดเขต และมรดกจะยังค้ำทาสของตัว
ให้แต่งงานมีครอบครัวก็ได้ ทาสที่ชนิดเป็นสิทธิอื่น มรดกจะขาย
เอาเงินมาให้แก่เมีย หรือเลี้ยงเมียมันก็ได้ และทาสที่ชนิดที่ไม่เป็น
สิทธิอื่น มรดกจะยังค้ำให้ทำการงานเพื่อที่จะได้มาเลี้ยงเมียมันก็ได้
ผู้ชายคนหนึ่งคนใดจะแต่งงานกับทาสคนหนึ่งคนใดไม่ได้ ในขณะที่
มีเมียเป็นไทยอยู่แล้ว หรือด้วยเหตุอย่างหนึ่งอย่างใดนายจะแต่งงาน

ด้วยทาสของตนเองเขาเป็นภรรยาที่ไม่ได้ หรือทาสนั้นจะแต่งงานเป็น
 คู่ของนายผู้หนึ่งของมันเองก็ไม่ได้เหมือนกัน ชนทั้งหลายที่มีความ
 สัมพันธ์เป็นญาติเป็นชั้นชนก็เกี่ยวเนื่องกัน ทามในกำหนดข้อห้าม
 แล้วจะเป็นทาสซึ่งกันและกันไม่ได้ ถ้าลูกทาสเกิดมาทาสชายเป็นทาส
 อยู่ฝ่ายหนึ่ง ทาสหญิงเป็นทาสอยู่ฝ่ายอื่นแล้ว นายข้างทาสผู้ชาย
 จะมาเรียกร้องเอาลูกครอกที่เกิดมาตามกฎหมายไม่ได้ ลูกครอกที่
 เกิดมากไปก็ขายมันแล้ว อาตมาภาพวิสัยนายบรรยายทาสกถา มา
 ด้วยเรื่องราวที่เป็นกฎหมายเหตุของ ทาสในชาติภาษาต่าง ๆ พอ
 สมควรแก่เวลา จะไ้รับประทานวิสัยนาในตอนที่ ๒ สืบไป ขอเชิญ
 ความกาลเวลาคับประการนี้ เหวงกั้ม

x x x x

Cinnamon Hall

15 Kelawei Road

Penang S.S.

วันที่ ๒ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๘๒

ถึง พระยาอนุমানราชชน

ฉันไ้รับจดหมายของเจ้าคุณส่งหนังสือเทศน์มหาชาติมาให้ฉัน
 ความประสงค์นั้นชอบใจมาก

หนังสือสำหรับพิมพ์แจกในงานพระเมรุ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวง
 เพชรบรมน มีเรื่องเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเป็นเรื่อง
 สำคัญอันควรจะแต่งและพิมพ์อยู่เรื่องหนึ่ง ซึ่งฉันได้เคยคิดใคร่จะ

แต่ตั้งแต่เมื่อก่อนชราจนมาแล้ว คือ “เรื่องเล็กทาสในประเทศสยาม”
 เรื่องนั้นหนังสือเก่าซึ่งจะเก็บความรู้นั้นมาเขียนอธิบายได้ ทั้งประเพณี
 ในเอเชีย ยุโรป และอเมริกา ตลอดจนวิถีชีวิตที่เขาลูกทาสด้วย
 ประการอย่างไร เช่นพระเจ้าชาร์ลส์ที่เก้าแห่งฝรั่งเศสลูกทาสในรัฐเซี่ยงไฮ้
 ปลงพระชนม์ เปรตเคนต์ลิงคอล์นลูกทาสในอเมริกาเกิดคักกลางเมือง
 เป็นต้น ในส่วนเมืองเราทาสแต่โบราณเป็นอย่างไร ก็มีอธิบายอยู่ใน
 กฎหมายลักษณะทาส ลักษณะการทาสตั้งแต่พระพุทธเจ้าหลวงทรงเลิก
 ทาสโดยประการอย่างไร ก็มีอยู่ในหนังสือราชกิจจานุเบกษา ทั้งแต่
 ปีจอ พ.ศ. ๒๔๑๗ เป็นต้นมา และยังมียังสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง
 เคยทำรัสเส้าให้ฉันทพงษ์ ซึ่งฉันทพงษ์จะบอกให้ได้

เจ้าคุณก็มีทั้งความรู้และความสามารถทั้งใจรักกับโบราณคดี ฉันท
 เห็นว่าอาจจะแต่งได้ ถ้าหากแต่งจะต้องค้นหนังสือมากสักหน่อย แต่
 ก็มีเหตุที่น่าจะทำเพราะเรื่องสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงเลิกทาส แม้
 มีรูปภาพเขียนเฉลิมพระเกียรติไว้ ณ พระที่นั่งอนันตสมาคมแล้ว ก็ยัง
 ไม่มีใครแต่งพรรณนาไว้ให้มหาชนรู้จักในหนังสือ เจ้าคุณก็ยัง
 ไม่แก้ลองแต่งดูจะเป็นไร ถ้าแต่งในนามของเจ้าคุณฉันทพงษ์ช่วย
 ตามกำลัง

ด. ๖๖ ๖๖ ๖๖ ๖๖

တို့ ၁၆ နှစ်လောက်

กรมศิลปากร

๑๗ พฤษภาคม ๒๔๘๒

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบใต้ฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าไกรยลาฯ พระหัตถ์ ลงวันที่ ๒ วันที่ ๑๑
พฤษภาคม รวม ๒ ฉบับไว้แล้ว พระเดชพระคุณล้นเกล้าฯ ทาทส
มิได้

ข้าพระพุทธเจ้าเห็นพ้องในกระแสพระดำริว่าควรจะต้อง
เรื่องสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเลิกทาส เป็นหนังสือสำหรับ
พิมพ์แจกในงานพระเมรุสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงเพชรบุรีฯ แต่
เรื่องเลิกทาสเป็นงานใหญ่ ต้องใช้เวลาศึกษามากจึงจะเข้าใจ
เรื่องเดิมได้แจ่มแจ้ง ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้ค้นเรื่องที่เกี่ยวข้อง
เลิกทาสมาจับอ่านดู รู้สึกด้วยเกล้าฯ ว่ามีความที่ไม่สู้
เข้าใจอยู่หลายตอน ในชั้นแรกข้าพระพุทธเจ้าจะเก็บรวบรวม
เอกสารเหล่านี้ คัดขึ้นไว้ก่อน และได้ทราบเกล้าฯ ว่า
มองสิเออร์เลงกาต์ที่ปรึกษากฎหมาย เคยทำการค้นคว้าแต่ง
รับปริญญาต่อกเตอร์ไว้แล้ว คงสะดวกเข้า ข้าพระพุทธเจ้า
จะสอบถามความรู้ทาง ม. เลงกาต์ต่อไป ส่วนเรื่องทาสฝรั่ง
ทรงแนะนำเรื่องที่มีอยู่ในเอนไซโคลปีเดียบริตเตนนิกะ พระ
เดชพระคุณล้นเกล้าฯ ข้าพระพุทธเจ้าจะอาศัยหนังสือเล่มนั้น
เป็นแนวทางต่อไป

ข้าพระพุทธเจ้าขอประทานถวายหนังสือมหาชาติคำหลวงเล่ม ๑
และนิบาตชาดกเล่ม ๒๒ เล่ม ๑ ตามที่ของพระประสงค์มาพร้อมกับ
หนังสือฉบับนี้

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด ฯ

(ลงชื่อ) ข้าพระพุทธเจ้า อนุমানราชชน

ขอประทานกราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรม
พระยาดำรงราชานุภาพ

× × × ×

Cinnamon Hall

15, Kelawei Road

Penang S.S.

วันที่ ๒๑ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๒

ถึง พระยาอนุমানราชชน

ฉันได้รับจดหมายจากคุณสมุทหนังสือมหาชาติคำหลวง และ
นิบาตชาดกตอน มหาชาติเล่มที่ ๒๒ ซึ่งส่งมาให้ตามประสงค์แล้ว
ขอบใจเจ้าคุณมาก

ถ้าเจ้าคุณคิดจะแต่งเรื่อง “เลิกทาสในรัชกาลที่ ๕” พิมพ์เป็น
หนังสืออนุสรณ์พระราชทานแจกในงานพระเมรุสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวง
เพชรบุรีราชสิรินธร ฉันนึกว่าเจ้าคุณมีเวลานานพอจะทรวสอยหา

ความรู้มาแต่ทั้งนี้ เพราะงานพระเมรุคงรอตลอดฤดูฝนไปทำก่อฤกษ์
แล้วก่อนปลายบ

ข้อความที่ฉันรู้โดยสมเด็จพะพุทธเจ้าหลวงคำรัสเล่าให้ฟังเมื่อ
ฉันเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยนั้น ว่าเมื่อแรกทรงพระราชดำริ
จะเลิกทาส คริสต์ปรักษาข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย ทั้งแก่เสนาบดีลงไป
โดยมากไม่เห็นชอบด้วย แม้เมื่อถึงคึกคักแพร่หลายลงไปถึงพวก
ท้าวทาสเองก็ไม่พอใจที่จะให้เลิกทาส

เพราะประเพณี Social Custom ของไทยแต่โบราณมาจนสมัยนั้น
บุคคลชั้นสูงต้องอาศัยใช้ทาสทำงานต่าง ๆ ช่วยกิจการบ้านเรือน ถ้า
เลิกทาส คือปล่อยคนสำหรับใช้สอยไปเสียหมด ก็จะไม่สามารถ
เลี้ยงตัวได้ จะจ้างคนใช้แทนทาสก็จะต้องเปลืองเหลือกำลัง จึงรู้สึก
ขัดข้องด้วยประการฉะนี้ ท้าวทาสไม่ยอมพ้นจากเป็นทาสนั้นเพราะ
ถือว่าตนทาส “สินไถ่” Bond Slaves ถ้าอยู่กับนายเงินคนใดไม่สบาย
ก็อาจจะไปหาเงินที่นายคนอื่นมาได้ด้วยไปอยู่กับนายอื่นได้ ด้วย
เหตุนั้นเหมือนกับมีข้อบังคับให้นายเงินต้องผูกครองทาสด้วยเขาใจ
เลี้ยงดูทาสให้กินอยู่และใช้สอยแก่พอสมควร และพวกทาสยังเข้าใจ
กันต่อไปว่า ถ้าพ้นจากทาสไปจะกลับได้ความเดือดร้อน เพราะจะมี
แต่ตัวต้องทำมาหากินอยู่และหาการงานทำเลี้ยงชีพ ถ้าหากว่า
เป็นทาสที่นายเลี้ยง ว่าโดยย่อพระราชดำริจะเลิกทาสในชั้นแรกขัดกับ

ความนิยมของมหาชน Public Opinion ถ้าขึ้นเลิกทาสก็คงเกิดขึ้น
จึงทรงพระราชดำริหาอธิบายที่ระเลิกทาสด้วยทางอย่างอื่น มีให้คนทั้ง
หลายรู้สึกเกิดขึ้น ทรงพิจารณาในกฎหมายลักษณะทาสเห็นช่อง
ทางที่จะใช้อธิบายเลิกทาสได้ มีอยู่ในตอนที่ว่าด้วยเกียจฉားลูกทาส

ในกฎหมายลักษณะทาสบัญญัติว่า ถ้าเกิดเกิดในเวลาพ่อแม่เป็น
ทาสของผู้อื่นว่าเป็นทาสของผู้อื่นด้วย เรียกว่า “ลูกทาส” (คือ
เป็นทาสด้วยกำเนิด ยังมีไต่มาตัว) ในกฎหมายจึงตั้งพิณคดีราคา
ตัวของลูกทาส เรียกว่า “เกียจฉား” (ความหมายว่าค่าชดเชยที่
นายต้องเลี้ยงดู) มีเป็นชั้น ๆ ตามอายุ เช่นกันว่าลูกทาสตั้งแต่อายุได้
เดือน ๑ จนถึง ๓ เดือน เป็นชายค่าตัว ๖ บาท เป็นหญิงค่าตัว ๔ บาท
พิณคดีค่าตัวลูกทาสเพิ่มขึ้นตามอายุเช่นลำดับไป ถ้าพ่อแม่แม่เจ้ได้ตัวต้อง
เพิ่มค่าเกียจฉားของลูกให้แก่นายตามพิณคดี แล้วจึงเอาลูกไปด้วย
ไต่จนถึงจนถึงลูกทาสที่เป็นชายอายุเข้าระหว่าง ๒๖ จนถึง ๔๐ ปี ค่าตัว
๕๖ บาท ลูกทาสที่เป็นหญิงอายุเข้าระหว่าง ๒๑ ปี จนถึง ๓๐ ปี
ค่าตัว ๔๘ บาท เป็นสงฆ์ แต่ก็นักพิณคดีค่าตัวลงมาตามอายุโดย
ลำดับจนหมด ลูกทาสผู้ชายอายุในระหว่าง ๕๑ ปี จนถึง ๑๐๐ ปี พิกัด
ค่าตัวเพียง ๔ บาท ลูกทาสผู้หญิงอายุเท่านั้นคงมีค่าตัวเพียง ๓ บาท

สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ทรงรับเอาพิณคดีเกียจฉားที่บัญญัติไว้
ในกฎหมายเดิมนี้เป็นอธิบาย เริ่มต้นการเลิกทาสด้วยแก้พิณคดี

เกี่ยยณอายุลูกทาส อันใคร ๆ ก็ต้องรับว่าอย่างเดิมไม่เป็นยุติธรรม และไม่พึงเป็นไ้ก้กฎหมาย ทรงตั้งพิกตเกี่ยยณอายุลูกทาสและลูกไทย (คือลูกพ่อแม่อันมิได้เป็นทาสจะขายลูกเป็นทาส) เป็นระเบียบใหม่ และทรงผ่อนผันมิให้ผู้ใดเดือดร้อน ้วยให้ใช้พิกตซึ่งทรงบัญญัติใหม่แต่เฉพาะแก่ลูกทาสลูกไทยที่เกิดในรัชกาลที่ ๕ คือตั้งแต่มะโรง พ.ศ. ๒๔๑๑ เป็นต้นไป ไม่เกี่ยยข้องถึงลูกทาสลูกไทยที่เกิดก่อนนั้น ใ้คงใช้ตามพิกตเดิมต่อไป

พิกตททรงตั้งใหม่นั้นลักษณะก็เหมือนอย่างเดิม คือตั้งค่าตัวเด็กแต่เกิดไ้เดือน ๑ จน ๓ เดือน และเพิ่มพิกตขึ้นตามอายุ แต่พิกตกับกฎหมายเดิมเป็นข้อสำคัญที่

๑) กำหนดอายุลูกทาสลูกไทยระหว่าง ๗ ปี จน ๘ ปี เป็นชั้นสูงสูก ตั้งเด็กชายค่าตัว ๓๒ บาท เด็กหญิงค่าตัว ๒๘ บาท ก่อนนไปลูกพิกตลงโดยลำดับจนเด็กอายุในระหว่าง ๑๘ ปีจน ๒๐ ปี ค่าตัวลูกเหลืออยู่ ๓ บาท ทั้งชายและหญิง เทียบอายุ ๑๐๐ ปีตามพิกตเดิม

๒) เมื่อลูกทาสอายุถึง ๒๑ ปีเป็นพ้นจากทาส และลูกไทยเมื่ออายุครบ ๒๑ ปีแล้วจะขายเป็นทาสไม่ได้ หรือถ้าว่าอีกอย่าหนงคนทที่เกิดในรัชกาลที่ ๕ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๑ จะเริ่มพ้นจากทาสตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๒ เป็นลำดับกันไป คนที่เกิดภายหลัง พ.ศ. ๒๔๓๒ เกิดเป็นไทยหมด ถึงแม้จะสมัครเป็นทาสก็เช่นไม่ได้ ้วยอาศัยพระบรมราโชบายก็กล่าวมานี้ จำนวนทาสก็ค่อยลดลงโดยลำดับจนหมดไปทั้งพระราชอาณาเขต พระราชบัญญัติในเรื่องนี้เรียกแต่ว่า “พระ

ราชบัญญัติเกษียณอายุลูกทาสสกไทย” แรกตั้งเมื่อรัช ๑๒๓๖ (พ.ศ. ๒๔๑๗) มีพิมพ์ความพิสดารอยู่ในหนังสือราชกิจจานุเบกษา ปีจอศกนั้น หน้า ๒๐๘ สองฉบับ หน้า ๒๑๕ ฉบับหนึ่ง ความในพระราชปรารภแต่งกระจัดจกเร้นมาก (แต่ฉันไม่มีราชกิจจานุเบกษาฉบับนั้นที่จะสอบต่อไป) เวลาประกาศนั้นอายฉันถึงปีโกนจกแล้ว จำได้ แต่ว่า เวลาเมื่อออกประกาศนั้นไม่ได้ยินบุคคลภายนอกใครคัดค้านหรือแสดงความขัดข้องสงสัยอย่างใด เพราะบุคคลที่เกี่ยวข้องกับพระราชบัญญัตินี้แต่เกิดอายุ ๖ ขวบเป็นอย่างสูงก็ไม่มีใครขึ้นกังวลสงสัยขึ้นมาหลายปีจึงเกิดกรณีของออกพระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณอายุลูกทาสสกไทยอีกหลายฉบับ เหตุที่ต้องมีประกาศแก่พระราชบัญญัตินั้นล้วนแต่เกิดด้วยพ่อแม่ ให้อาย ขยายลูก ที่เป็นไทยตามพระราชบัญญัติแล้ว จะให้กลับไปเป็นทาสด้วยก็อายเลยพระราชบัญญัติ เช่นทำสัญญาขายและให้ลูกรับใช้แทนคอกเขยบ้าง หรือพวกลูกทาสที่พ้นจากทาสตามพระราชบัญญัตินั้นแล้วอยากขายตัวเป็นทาสเลี้ยงทำสัญญาขายเป็นลูกจ้าง แต่เรียกเงินค่าตัวเป็นค่าจ้างให้ล่วงหน้าบ้าง และให้อายอย่างอื่นอีก ซึ่งฉันจำไม่ได้ในเวลานี้ เจ้าคุณทองคนในหนังสือราชกิจจานุเบกษานั้นมา บอกในจดหมายฉบับนี้เพ่งเท่านั้นแล้วจะค้นหาความรู้จากท่านบอกให้ต่อไป.....

หวังใจว่าเจ้าคุณจะมีความสุขสบายอยู่

ดํ ๒๖ ๒๖/๒๖

เรื่องเลิกลาในรัชกาลที่ ๕

พระนิพนธ์สมเด็จพระยาตำราญราชานุภาพ

จากพระประวัติกรมหลวงพิชิตปรีชากร

ในเวลา^{ที่} (กรมหลวงพิชิตปรีชากร) บัญชาการศาลแพ่ง^{อยู่}ใน
กรมหลวงพิชิตปรีชากร ได้ทรงทำการสำคัญ^๒ อย่าง คืออย่าง^{ที่} ๑
ในเรื่องเลิกลา ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มี
พระราชประสงค์มาแต่แรกเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ แต่ติดขัดด้วย
เป็นประเพณี^{บ้านเมือง}มาแต่ครั้ง^{ก่อน} ว่าจะหา^{ผู้}มีความนิยมอย่าง
พระราชดำริได้โดยยาก ได้ทรงพยายามในเรื่องนี้มาจนที่สุดที่ประชุม
เสนาบดีและรัฐมนตรี^{สภา} พร้อมกันเห็นชอบโดยพระราชบริหาร^{ซึ่ง}
ได้ทรงผ่อนผันในชั้นต้น เพียงแต่กำหนด^{ครั้น}จะ^{มี}อายุ ให้บรรพคน
ซึ่งเกิดในรัชกาลของพระองค์พ้นจาก^{ลา} ได้ประกาศพระราชบัญญัติ^{ให้}
เมื่อวันศุกร์ ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๕ ปีจอ จุลศักราช ๑๒๓๖ ตรงกับ
วันที่ ๒๑ สิงหาคม ร.ศ. ๕๓ แม้ได้^{มี}พระราชบัญญัติ^{ที่จะ}จัดการให้
เป็นไป^{ได้}จริงถึงพระราชบัญญัติ^{นั้น} มาปรากฏว่าเป็นการมีใช้น้อย^{ที่}
เกี่ยว เพราะคนโดยมากยังไม่แลเห็น^{คุณค่า}ของพระราชบัญญัติ ฝ่าย
นายเงินก็ไม่แลเห็น^{ทาง}ที่จะประกอบการเลี้ยงชีพได้อย่างใด นอกจาก

ที่จะต้องใช้ทาส ฝ่ายทาสก็ไม่แลเห็นว่าอะไรจะไปได้อย่างไร ก็ยังไม่
 มานายเป็นทาสด้วย แต่หากในเวลาเมื่อตั้งพระราชบัญญัติคนเกิดใน
 รัชกาลที่ ๕ ยังเป็นเด็ก ยังไม่มีข้อบัญญัติอันจะเกิดขึ้นด้วยเรื่อง
 เกษียณอายุ พระราชบัญญัติก็ไม่มีผลสำคัญอันใด นอกจากที่โง
 กนคราวหนึ่งในครั้งนั้นแล้วก็ส่งมา ครั้นมาเมื่อกรมหลวงพิชิต
 ปรีชากร ได้ทรงบัญชาการศาลแพ่งประจวบเวลาเริ่มข้ญหาเกษียณ
 อายุมาขึ้น กรมหลวงพิชิตปรีชากรได้ทรงศึกษามาในคดีปัจจุบัน
 มีทั้งความรู้ความเห็น และความนิยมตามกระแสพระราชดำริบังคับ
 คดีเรื่องเกษียณอายุ อีกความมุ่งหมายของพระราชบัญญัติเป็นสำคัญ
 มีได้ครั้นคร้ามต่อความเคียดแค้นของนายเงิน และทรงพยายามท
 อย่างที่จะให้ตัวทาสนิยมต่อความเป็นอิสระภาพ ข้ขึ้นเห็นอนกรมหลวง
 พิชิตปรีชากร ได้เป็นพระราชสุทธราอันคมกล้า กระทำให้การเลิก
 ทาสกรรมกรลุล่วงสมพระราชประสงค์เป็นขึ้นมา

จากหนังสือประชุมพระนิพนธ์กรมหลวงวิจิตรปรีชากร
 (ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๗๒)

พระราชปรารภ

ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ว่าด้วยเรื่องทาสและเกณียชนอายุ

วันพุธ เดือนแปด อุตสาทร ขึ้นเก้าค่ำ (๑) ที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน (๒) ประชุมในพระที่นั่งสมมติเทวราชอุปบัติ เวลาค่ำพระบาท

(๑) ตรงกับวันพุธที่ ๑๒ กรกฎาคม ๒๔๑๗

(๒) ที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ในเวลานั้นเรียกว่า เกาน์ซิลเลอรี่ มีจำนวน ๑๒ คน

ด้วยกัน

ท่านเกาน์ซิลเลอรี่ที่มาประชุมในวันนั้น มีรายชื่อต่อไปนี้:—

๑. พระยาราชสวามี (เพ็ง เพ็ญกุล) ต่อมาเป็นเจ้าพระยามหิธรศักดิ์ธำรง
 ๒. พระยาศรีพิพัฒน์ (แพ บุนนาค) ต่อมาเป็นเจ้าพระยาศรีพิพัฒน์
 ๓. พระยาราชวรานุกุล (บุญรอด กัลยาณมิตร) ต่อมาเป็นเจ้าพระยารัตนบดินทร์
 ๔. พระยากระสาศรีโกศล (โหมด อมาตย์กุล)
 ๕. พระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) ต่อมาเป็นเจ้าพระยาภาสกรวงศ์
 ๖. พระยามหาอำมาตย์ (ชื่น กัลยาณมิตร)
 ๗. พระยาอภัยรณฤทธิ์ (แฉ่ม บุณยรัตนพันธุ์)
 ๘. พระยาราชไชย (จำเริญ บุณยศรี)
 ๙. พระยาเจริญราชไมตรี (ไม่ทราบชื่อ)
 ๑๐. พระยาพิพิธโกศัย (ไม่ทราบชื่อ)
 ๑๑. พระยาราชโชธา (เนียม สิงหเสนี)
- พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ประทับร่วมประชุมด้วย
- เวลาเย็นเลิกการประชุม
๑๒. พระยาลาหิรราชเสนา (กรับ บุณยรัตนพันธุ์) ไม่ได้มาประชุม

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงปรึกษาคณะองคมนตรีและเสนาบดีว่า
 การจะให้บิดามารดาขายไปตามเกณฑ์นั้นจะตั้งขึ้นใหม่ ห้าม
 มิให้ขายแต่ราคาแพง ๆ เกินกำหนด ได้พระราชทานคำแนะนำซึ่ง
 ทรงพระราชดำริให้ที่ปรึกษาราชการแผ่นดินปรึกษาคณะองคมนตรี
 เสนอความว่า

ข้าพเจ้ามีความปรารถนาว่า การสิ่งใดซึ่งเป็นการเจริญมั่งคั่งแก่
ราษฎรควรจะเป็นไปให้ทีละเล็กละน้อยตามกาลตามเวลา การสิ่งใด
ซึ่งเป็นธรรมเนียมมาแต่โบราณ แต่ไม่ใช่เป็นบุญคุณ คือยาก
จะเลิกถอนเสีย แต่จะรู้ใหม่ใหม่หักเอาที่เกี่ยวนั้นไม่ได้ จะต้องค่อย
ตัดรอนไปทีละเล็กละน้อย พอให้เขายางเข้าตกที เมื่อเป็นอยู่ดังนี้
การก็ควรจะเป็นอย่างน้อย ๆ เรียบร้อยไปตามเวลาตามกาล บัดนี้ได้
คิดเห็นว่าลูกทาสซึ่งเกิดในเรือนเขานายเจ้านั้น ในพิทักษ์กฎหมายเดิม
ต้องเป็นลูกทาส คิดอายุตั้งแต่ ๒๖ ปีถึง ๔๐ ปี เต็มค่า ๑๔ ตำลึง
ถ้าหญิงอายุตั้งแต่ ๒๑ ปีถึง ๓๐ ปี เต็มค่า ๑๒ ตำลึง ถ้าชายเกิน
อายุ ๔๐ ปี หญิงเกินอายุ ๓๐ ปี จึงให้ลดน้อยลงค่าตัวลงทุกทีจน
อายุถึง ๑๐๐ ปี ยังมีค่าตัวชายค่าถึง ๑ หญิง ๓ บาท ยังหาขาด
ค่าตัวไม่ ของเดิมมีอยู่ดังนี้

ข้าพเจ้าก็คิดเห็นว่าลภทาสซึ่งเกิดในเรือนเบี้ย คงแต่ขอออกจากห้อง
พอลมตาก ก็ต้องนบเป็นทาสมีค่าตัวไปจนถึงอายุ ๑๐๐ หนึ่งถึง

ไม่หมด ดังนั้นเป็นความกรุณาแก่ลูกทาสไม่ ด้วยตัวเด็กที่เกิด
 มาไม่ใคร่ไม่ใคร่เห็นสิ่งใดเลย บิการมารคาทำตัวไปขายตัวท่านแล้ว
 ยังพวยศไปให้^๗เป็นทาสจนสิ้นชีวิตอีกเล่า เพราะรับโทษทุกข์ของบิดา
 มารคาเท่านั้นเอง หากควรที่จะเอา^๗เป็นทาสจนตลอดชีวิตไม่ แต่ครั้งนี้
 จะให้เลิกถอนหลุดค่าตัวเสียที่เกี่ยวข้อง ถ้านายเงินที่ไม่มีเมตตาการุณา
 แก่เด็ก ก็จะไม่เอาเป็นอะไรให้มารคาเลี้ยงรักษา เพราะเด็กเกิดมาไม่
 เป็นคนเป็นประโยชน์แก่ตน ก็จะมีมารคาไปใช้การงานของตัวมิให้
 เลี้ยงเด็ก ๆ นั้น ก็จะเป็นอันตรายตายไป เพราะนายเงินไม่มีเมตตา
 การุณาจึงคิดเห็นว่า ถ้าจะไม่ไ้เป็นประโยชน์แก่นายเงินบ้าง นายเงิน
 ก็จะไม่มีเมตตาการุณาแก่เด็ก ถ้าจะตกลงให้ปล่อยเวลาหลุดเป็นไทย
 ไ้ก็ยังเห็นว่าจะเป็นการดี ลางที่ก็จะรอดจากทาสไ้ไ้ เกิดลูกทาส
 ทั้งแก่อาย ๘ ปีไป นายไ้อาศัยขอน้ำ ขอฟี ควรจะคิดเอาอาย ๘ ปี
 เป็นเต็มค่า ทั้งแต่พ้น ๘ ปีไปให้นายมีความกรุณาลดเก็ยณอายให้
 ลูกทาสจนถึง ๒๑ ปี เป็นสินค้าเก็ยณอาย พอจะไ้ไปทันอุปสมบท
 และคิดทำมาหากินต่อไป ถ้าเป็นหญิงจะให้ปล่อยไปตามการ ถ้า
 จะคิดแบ่งเก็ยณอาย อย่างเช่นว่ามาแล้วนั้น คือลูกทาสทั้งแต่เกิด
 มาคิดตามกรรมคักก็เต็มจนถึงอาย ๘ ปี เต็มค่าเป็นเงิน ๘ ทำลึง
 ทั้งแต่นั้นต่อไปให้คิดลดเก็ยณอายทั้งแต่ ๕ ขวบ ๑๐ ขวบ ๑๑ ขวบ
 ๗ ทำลึง ๑๒ ขวบ ๑๔ ขวบ ๕ ทำลึง ๒ บาท ๑๕ ขวบ ๑๖ ขวบ
 ๑๗ ขวบ ๓ ทำลึง ๒ บาท ๑๘ ขวบ ๑๙ ขวบ ๒๐ ขวบ ทำลึงหนึ่ง

๒๑ ขวบ ขาคำสั้นคำทัว ถ้าหญิงอายุ ๘ ปี ๗ ทำถึง ทาม
 เกษียณอายุในกรรมคักก็เกิม ทั้งแต่ ๕ ขวบ ๑๐ ขวบ ๑๑ ขวบ
 ๖ ทำถึง ๑๒ ขวบ ๑๓ ขวบ ๑๔ ขวบ ๔ ทำถึง ๓ บาท ๑๕ ขวบ
 ๑๖ ขวบ ๑๗ ขวบ ๓ ทำถึง ๑๘ ขวบ ๑๙ ขวบ ๒๐ ขวบ ๓ บาท
 ๒๑ ขาคำสั้นคำทัว เพราะอายุทั้งแต่ ๕ ปี นายไก่อใช้สอยมาจนถึง
 อายุ ๒๐ ปี ก็เห็นว่าพอแก่ทำไรอยู่แล้ว เพราะลูกทาสนั้นคึกเขาเป็น
 ทำไรเปล่า ๆ ไม่มีสารกรรมธรรม์ เสียเงินทองสิ่งไรไปเลย เมื่อใช้ไป
 จนครบ ๒๐ ปี ก็ให้ปล่อยเสีย อย่าให้คักขลุทาสไว้ใช้สอยต่อไป
 เห็นว่าถ้าปล่อยลูกทาสนั้นก็จะบังเกิดจะถอนตัวไก่อ ถึงนายไก่อก็ไม่ใช่
 ความเดือดร้อนสิ่งไรมากนัก เพราะเป็นการไก่อเปล่าเสียเปล่า ถึงบ้าน
 ผู้บรรพคาคักก็ทุกวันก็ไม่มีใครจะไก่อคัก เกษียณอายุ ลูกทาสมากนัก
 เป็นแต่คนตามกรรมเนียมมาก ชนง ถ้าลูกทาสซึ่งไก่อพันคำทัวในอายุ
 ๒๑ ขวบแล้ว คงไก่อสักเป็นลูกทาสเสียค่าราชการอยู่บละหกสลึง
 ถ้าหลกพันคำทัวทั้งนี้แล้ว ทามกฎหมายเดิมของสักเป็นสม การชอน
 เห็นว่า ถ้าลูกทาสหลกคำทัวจะให้ไปสักเป็นสม ก็คงจะไม่สมควร
 เพราะจะต้องเสียค่าราชการแรงบละหกบาท ก็คงจะกลบชอกทัวลง
 เป็นทาสเสียอย่างเกิม เสียแต่หกสลึงสหายกว่า การชงเขนคักนัก
 เพราะเงินค่าราชการชงเก็บจากทัวเลกนยังสูง ๆ ทำ ๆ หาเสมอกันไม่
 ชนงนายเงินเมื่อเวลาทาสหลกพันคำทัวแล้ว ก็จะต้องรับส่งทัวไปยัง
 กรมพระสุรัสวดีให้สักแปลง เพราะกลวัจะต้องเสียข้าราชการต่อไป

กรมพระสุรัสวดีรับเอาตัวไปไว้ ก็เอาไว้ทันเปล่าไม่ไ้ จะต้องจำไว้
 จนมีเจ้าหม่อมมณายมารับรองไป การซึ่งจะผ่อนให้เย็นก็จะกลับเป็นร้อน
 แก่ตัวทาสขึ้น ว่าพอพ้นค่าตัวเป็นไทยก็คิดครวน ก็เหมือนหนึ่งก่อน
 คนให้กลับเป็นทาสเขาก็ก่อนเหมือนกัน อยู่ในไม่มีคนสิ่งไร เห็นว่าถ้า
 จะให้ลดค่าตัวลงแล้ว ก็จะต้องทำไปให้ตลอดคือลูกทาสซึ่งหลุดพ้น
 ค่าตัวไ้สักข้อมือแล้วนั้น ให้คงเรียกลูกทาสอยู่ตามเดิม เสียค่า
 ราชการบดะหกสลึง จะอยู่กับเจ้าหม่อมมณายเดิมหรือจะหักโอนไปอยู่
 กับเจ้าหม่อมมณายใหม่ ก็ให้คงเช่นลูกทาสอยู่ตามเดิม ถ้าลูกทาส
 ซึ่งหลุดค่าตัวแล้วนั้น จะไปทำชั่วขายตัวลงเป็นทาสอีกก็จะต้องมีสาร
 กรมธรรม์ ก็ถ้าทาสมีสารกรมธรรม์ส่งค่าตัวหลุดให้สักแปลงเป็นสม
 ตามพระราชกำหนดกฎหมายเดิมยกเอาสารกรมธรรม์เป็นสำคัญ ถ้า
 ทาสกัก หรือลูกทาสกัก มีสารกรมธรรม์หลุดจากค่าตัว ต้องสัก
 แปลงเป็นสม ถ้าลูกทาสที่ยังข้อมือขาว อายุเต็มค่าหลุดจากเป็นทาส
 เองหรือส่งเงินให้นายตามเกษียณอายุ แต่ยังไม่ครบค่าตัวหลุดเป็น
 ไทยกัก ถ้าไปเป็นชนหมื่นชนพัน หรือไปเป็นอะไร ก็สิ้นแล้วไป ถ้า
 ไม่ไ้เป็นอะไร ก็ต้องสักเป็นสม เพราะมันมีโทษที่หนักสักไป
 เห็นว่าซึ่งลูกทาสกลับไปเป็นทาสอีก ก็จะไม่บายลง บายที่กักตัวไ้
 บ้าง อีกประการหนึ่ง เห็นว่าลูกพลเรือน บิการมารดาเกียจคร้านไม่
 ทำมาหากิน ก็หันเข้าเป็นนักร้อง ครนเล่นเบี้ยเสียไปลงแล้ว ก็เอา

บุตรไปขายรับใช้การงานของนายเงิน ครั้นบุตรเติบโตใหญ่บิดามารดาก็
 ขึ้นค่าตัวมากขึ้นทุกที ๆ มีอยู่อย่างนั้นโดยมาก ถึงบุตรนั้นจะโตใหญ่
 ขึ้นจะคิดหาเงินทองมาใช้ให้พ้นจากเป็นทาสนั้น ก็ไม่มีใครจะได้ เพราะ
 บิดามารดาขายไว้แพง ๆ เหลือกำลังลูกที่จะถอนได้ตัวใด ๆ กฎหมาย
 ลักษณะทาสเดิมมีว่า ถ้าผู้เมียพ่อแม่ขายเงินเขาซื้อลูกเมียค่าคนลง
 ในสารกรมธรรม์ ท่านว่า เป็นสิทธิ์ แม้นเจ้าตนบอกก็ มิได้บอกก็
 ท่านว่า เป็นสิทธิ์ โดยกระบิลเมือง เหตุว่าผู้พ่อแม่ขายเงินเป็นอิสระ
 ครั้นต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้อีกกฎหมายข
 เสีย จึงตั้งพระราชบัญญัติว่าถ้าพ่อแม่เขาซื้อลูกมาขาย อายุยังไม่
 ถึง ๑๕ ปี และอยู่กับพ่อแม่ ถึงไม่มีแดงโคและค้ายอม ก็เป็นอน
 ขายได้ ถ้าลูกแยกย้ายไปจากพ่อแม่หรือพ่อแม่โกรธ หย่าร้างกัน ลูก
 ตกไปอยู่ข้างอื่น จะลอบลักเอาตัวมาขายไม่ได้ ถ้าลูกขายลูกหญิง
 อายุ ๑๕ ปีขึ้นไปแล้วพ่อแม่จะเอามาขาย ตัวเรือนเบียดลงแดงโค
 ยินยอมจึงเป็นอนขายได้ ถ้าลูกไม่มีพ่อแม่เอามาเลี้ยงเหมือนลูก
 อายุท่า ๗ ขวบลงมา ก็ขายได้เหมือนกับลูกของตัว เพราะจะได้
 มรดกด้วย จะขายได้อายต่ำกว่า ๑๕ ปีลงมา ถ้าอายุพ้น ๑๕ ปี
 ขึ้นไปแล้ว ตัวเรือนเบียดยอมด้วยจึงขายได้ และพระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ลูกหย่อนลง
 ไว้ถนัดมากขึ้นหนึ่งแล้ว ครั้นเห็นว่า บุตรชายหญิงซึ่งยังไม่โตเป็น
 ทาส อายุท่า ๑๕ ปีลงมา ถึงตัวเด็กจะรัก มิรัก ก็ให้ขายได้

ตามพระราชบัญญัติเดิม เพราะจะไต่รับทักขี บิคามารกา ครั้นจะ
 ห้ามไม่ให้ขายเล่า ก็เป็นทโทมนัสเสียใจแก่บิคามารกาว่าเสียแรง
 เลียงมา เวลาทักขีรอนชิตสนจะขายก็ไม่ได้ การซึ่งยังชิตขวางอยู่
 กันนี้ เพราะเหตุซึ่งธรรมเนียมทักขีทักขีเป็นทาสนั้น จะเลิกถอน
 ทักขีรอนไปโดยเร็วไม่ได้ ครั้นทักขีบิคามารกา จะให้ยอมเงินผู้ใด ก็ไม่
 มีใครเชื่อถือ เพราะฉะนั้นจึงให้ยอมขายได้ไปก่อน แต่จะต้องรักเข้า
 ออกชั้นหนึ่งว่า ถ้าบิคามารกาจะขายบุตรอายุห้า ๑๕ ปีลงมา ต้อง
 ให้ขายได้ตามเกษียณอายุซึ่งทักขีใหม่ แต่พ้นอายุ ๑๕ ปีขึ้นไป
 นั้นต้องบอกทักขีเรณเยยให้รู้ตามพระราชบัญญัติ พระบาทสมเด็จพระ
 พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทักขีเรณเยยยอมให้ขายจึงขายได้ ถึงจะเกิน
 กว่าเกษียณอายุก็ได้ ก็การทั้งสองอย่างนี้ อยากจะให้ได้ทักขีนี้
 แท้จริงไต่รับราชสมบัติ คือขมมะโรง สัมฤทธิศก ต่อไปข้างหน้า
 ถ้าลทาสซึ่งเกิดแก่ขมมะโรง สัมฤทธิศก นี้ไปจนถึงแปดต่อไป
 บที่ ๕ ให้ลค่าทักขีตามเกษียณอายุซึ่งทักขีใหม่ แต่ลทาสซึ่ง
 เกิดเห็นขมมะโรง สัมฤทธิศกขึ้นไปนั้น ครั้นจะลค่าลงก็จะลำบาก
 ให้คงไปตามกรรมศึกก็เดิมก็ไม่ได้ แต่ลค่าซึ่งขายกันนั้น จะลค่าแค่
 ขมมะโรง สัมฤทธิศกก็จะมีความลำบาก ด้วยว่าไต่ขายกันไว้มานาน
 แล้ว ไต่ลค่าแท้ๆ อดยาก ภายหลังพระราชบัญญัติออกไป คน
 ซึ่งขายไว้ก่อนพระราชบัญญัติแล้วนั้น ให้คงอยู่ตามเดิม แต่การ
 ซึ่งลค่ามานาฟจากเขตนาค ก็แลเห็นอยู่ว่าจะไปไม่ตลอดก็เคย

เพราะการอื่น ๆ ยังไม่ค่อยมากเหมือนหนึ่งไม่อยากจะให้เป็นทาส คน
 ก็คงจะยังอยาก เป็นทาสอยู่ เพราะเหตุที่เขินทาส ไม่ต้อง เสียค่า
 ราชการมากนัก แล้วก็ไม่ต้องทำมาหากินสิ่งไร อาศัยกินข้าว
 ของนายไปมีอหน่ง ๆ เมื่อมีการมากทำ ก็เมื่อไม่มีการกินนอนอยู่
 เปล่า ๆ ถ้ามีทุนรอนบ้างเล็กน้อยก็คิดเล่นไปเล่นหอย ลองเคาะหูก
 เคาะหูกหน่ง เมื่อมันเสียแล้วไป อยู่ในคอกมีข้าวกิน ก็การ
 ชังจะให้ทาสหมดไปนั้น ถ้าคนเหตุยังไม่สิ้น ปลายเหตุก็คงยังมี
 แท้ก็เห็นว่าการสิ่งไรเป็นช่องเป็นคราวควรจะไปไต่ถามให้เป็นไปทะเลเล็ก
 ละน้อย ท่อเมื่อไรไต่ถามกันรากต้นเง้า คืออย่าให้ไพร่เสียเงิน
 สูง ๆ ทำ ๆ มาก ๆ น้อย ๆ เผลยทสงมาหากิน เผลยทค่าขนไปหา
 ทสง ให้เสมอหน้ากัน ถึงจะเป็นทาสเป็นไทยอย่างไร ก็คงต้อง
 เผลยให้เสมอกัน อนึ่งจะต้องหาเงินแผ่นดินให้พอกับการที่จะเลิกถอน
 สิ่งสำคัญ ซึ่งทำให้ราษฎรเสียเวลาทำมาหากิน คือการเล่นเบี้ย
 การพนันต่าง ๆ และ ช่วยทำนบารุง การที่จะทำมา หากิน พอให้มีทาง
 หากินไต่คลอง ๆ การนี้ก็คงจะสำเร็จไ้ ก็แต่ขยับการทว่ามาแล้วน
 จะทำไปก็ยังไม่สำเร็จ จะเลิกถอนเงินแผ่นดินเสียก็ยังไม่ไต่ง่าย ๆ
 เพราะฉะนั้น การซึ่งคิดนี้ก็ยังไม่ใช่อันเลิกถอนไ้แท้ แท้ก็เห็นว่า
 ถ้าเป็นช่องพอจะทำไ้ก็จะต้องจักไป พอให้เป็นทางของการใหญ่ ๆ
 เหล่านั้น เมื่อจะเป็นไ้เมื่อไร ก็จะเป็นไปตามการ ท่านผู้ใด
 ไ้เห็นค่าปรึกษาว่ามานี้ ยังจะมีการขัดข้องอยู่กับพระราชกำหนด

กฎหมายเก่าใหม่ และธรรมเนียมบ้านเมืองประการใด หรือเป็นการ
 เกือบร้อนกับเจ้าเงินและตัวทาส ซึ่งจะมีอย่างไรในขังขังและต่อไป
 ข้างหน้า ก็ขอให้ช่วยคิดทำให้ตลอดด้วย เพราะการเรือนทาสนี้เกี่ยวของ
 อยู่ในพระราชกำหนดกฎหมาย และทั่วไปในคนทั้งปวงมาก ซึ่งคน
 เกี้ยวจะคิดไปให้แลเห็นตลอดนั้นไม่ได้ ถ้าท่านทั้งปวงเห็นสิ่งไรซึ่งยัง
 ขัดข้องจะเป็นเหตุขังขังหรือภายหลังหน้า ก็ขอให้เรียบเรียงเนื้อความข้อ
 นั้นมา จะได้นำปรึกษาแก่ไขกันต่อไปกว่าการนี้จะไปคิดอยู่เพียงไร ก็
 จะต้องทำไปไม่ได้ ถ้าการควรจะให้ตลอดไป ก็จะได้จัดการให้ตลอด
 ไปตามการที่ควร หนึ่งการซึ่งคิดมานี้ ถ้าสำเร็จไปได้ ข้าพเจ้าก็คิด
 เห็นอยู่ว่าการออกอย่างหนึ่ง ที่ควรจะต้องให้เป็นการช่วยลบล้างให้
 พ้นจากเป็นทาสได้จริง ๆ ข้าง เพราะลบล้างแต่เล็กน้อยก็ได้นายใช้
 อยู่จนโต ไม่ได้รู้วิชาการศึกษาสิ่งใด ผิดที่ชำนาญอยู่แต่ในการที่จะ
 เป็นทาสปฏิบัตินาย ไม่ได้รู้ในการทำมาหากินสิ่งใดมาก ถ้าเวลาวาง
 ก็หัดเล่นเบี้ยมาแต่เล็กจนโต นิสัยของทาสก็อบรมตัวแน่นหนา เห็น
 เป็นมีความสุขสบายดีกว่าจะไปหากินอย่างอื่น ถึงจะออกจากทาสจริง ๆ
 เล่าก็ไม่มีความรู้สิ่งไรที่จะพาตัวให้ ก็คงวนกลับลงไปเป็นทาสต่อไป
 เห็นว่าการโรงเรียนหนังสือในเมืองเรือนควรจะให้มันจริง ๆ สักแห่ง
 หนึ่งเหมือนหนังสือโรงเรียน พระเจ้าแผ่นดินซึ่งโปรดให้สอนหนังสือมา
 แต่ก่อนนั้น เด็ก ๆ ก็ใคร่หนังสือไปมาก คนที่เขียนเขียนหนังสือ

ก็เป็นคนออกจากโรงงานโดยมาก แต่ไม่มีใครจะมากออกไป ไม่ใคร่
 จะจริงจัง เพราะครูอาจารย์ไม่มีใครจะเอาใจใส่ในการที่จะสอนเด็ก แล้ว
 เด็กนั้นจะมากได้ไม่มากได้ตามชอบใจ การจึงไม่เรียบร้อย ไม่เป็น
 กิจจริงเข้าได้ อนึ่งก็ไ้ทั้งโรงเรียนที่ในวังสอนหนังสือ ลูกขนนาง
 ก็เรียนพออย่าง ก็ว่าที่โรงงาน แต่ก็ยังมาอย่างไม่มาอย่าง ซ้ำๆ ซาล้ำ
 จึงใคร่ ทุกวันนั้นซึ่งกระทำการต่าง ๆ จะหาเสมียนไม่ใคร่จะพอใช้
 กับการ ถ้าคนรู้หนังสือแล้ว ขนนางนั้นก็อยากจะหาใช้มาก ถึงจะ
 หาเงินการจ้างก็ได้ คนรู้หนังสือจะเป็นทาสทรากรว่าอยู่กันน้อยตัว จึง
 เห็นว่าการหนังสือจะช่วยทาสให้เป็นไทยได้จริง ๆ ถ้าลูกทาสจะ
 หลุดค่าตัวไ้ทั้งนั้นแล้ว ก็คงโรงเรียนขึ้นได้จริง ๆ ก็จะเป็นการช่วย
 สงเคราะห์อย่างหนึ่งคือลูกทาสอายุ ๑๑ ปี ๑๒ ปี ค่าตัวเพียง๗ตำลึง
 ๕ ตำลึงสองบาท ถ้าจะลงทุนก็คิดซื้อเขาเด็กเหล่านี้มาให้เข้าโรงเรียน
 จัดโรงเรียนเสียให้เรียบร้อย ให้ได้สั่งสอนกันจริง ๆ อย่าปล่อยให้เด็ก
 ไปเที่ยวชกชน เลี้ยงให้กินอยู่ในนั้นให้เสร็จ อย่าให้เล่นเบี้ยเล่นการ
 พนันสิ่งใดเลย เพราะเด็กในอายุ ๑๒ ปี ๑๓ ปี ๑๔ ปี กำลังจะฝึกหัด
 ในการเล่นเบี้ย ที่คิดเขามากก็ชิงเสีย อย่าให้รู้จักเลยทีเดียว สอน
 หนังสือพอให้รู้ แล้วให้เรียนวิชาต่าง ๆ ถึงจะแปลมาจากวิชาข้งยุโรป
 ก็ได้ พอจะรู้การแล้วอายุไ้๑๖ปี ๑๗ปีปล่อยให้ไปรับราชการต่าง ๆ
 ก็คนซึ่งรู้หนังสืออย่างนั้นแล้ว ก็คงจะมีผู้ต้องการเอาใช้สอย เป็น

ชนหมั่นขวนขวายเป็นเสมียนทนาย หรือจะศิกรับจ้างทำกรางงานต่าง ๆ ก็ได้ เห็นว่าคนซึ่งจะชวกลบลงเป็นทาสอกันนั้นก็ระนอยลง ต่อที่ชั่วจริง ๆ จึงจะวนกลับไปที่นั่น แต่การที่ใช้สอยในโรงเรียนนั้น จะต้องใช้เงินทองมากขึ้นไปทุกคราว ถ้าคิดหาเงินรายได้สักสิ่งหนึ่งพอทำเล็กลงไปก่อนแล้วจึงค่อยใหญ่ขึ้นไปทุกที เห็นว่าเป็นการเจริญแก่ราษฎรในบ้านเมืองอย่างหนึ่ง และเป็นการชักชวนให้ทาสเขายางขึ้นด้วย ถึงการค่อไปข้างหน้าจะเลิกถอนศักรอนอย่างไรก็จะค่อยง่ายขึ้น การทำมาหากินจะบริบูรณ์ขึ้นทีละน้อย ๆ การซึ่งว่ามานี้ เป็นของจะต้องคิดขึ้นใหม่ จะควรสำเร็จเวลาไรไ้ก็อยากไห้สำเร็จไ้โดยเร็ว ให้ท่านทั้งปวงตริตรองการทุกควรเทอญ.

เวลายามหนึ่ง เลิกการประชุม

พระราชบัญญัติ

พิทักษ์นิยมนายลูกหาสลูกไทย

คัมภีร์ ลุกลักราช ๑๒๓๖ โสนสังวัจฉระสาวัน มาส-
ชุนหะกษณวมคิลศักรวาร์^(๑) ปรีเจตกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพย-
มังกูร บรมยัตินราชรวังค์ วรุตมพงศ์บริพัตรวรชัตติราชินิกโรคม
จารัตนคมหาจักรพรรดิราชสังกาศ บรมธรรมิกมหาราชาธิราชบรม-
นาถพิตร พระจุลจอมเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม รัชกาลที่ ๕ ใน
พระบรมราชวงศ์ซึ่งประภัสฐาน และดำรงสิริราชสมบัติ รัตนราช
มัยสวริยธิปัตติ ณ กรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทรมหินทรายชยา
มหากิลกภพพรรัตนราชธานีบรมมัยอัครราชนิเวศมหาสถาน ซึ่งเป็น
พระมหานครบรมราชธานีใหญ่ ในราชอาณาจักรแคนสยามฝ่าย
เหนือฝ่ายใต้ และเป็นบรมราชาธิราชอันใหญ่ในประเทศราชที่ใกล้-
เคียง คือลาวกะเทวียงมลายูประเทศและอื่น ๆ ผู้ทรงพระคุณธรรม
อันมหาประเสริฐ เสกข์ออก ณ พระที่นั่งสมมติเทวราชอุปบัติ แห่ง
บรรพาศิภาภาคแห่งพระที่นั่งกุสุมมहाปราสาท ทรงสถิตเหนือบรร

(๑) ตรงกับวันศุกร์ที่ ๒๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๑๗

ราชอาสน์อันพิจิตรบรรจง แปรพระพักตร์ทรงทักษิณทิศาภิมุขพร้อม
 ด้วยท่านที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทโดยลำดับ
 ทรงพระอนุสรณ์คำนึงถึงธรรมเนียมบ้านเมืองมาแต่โบราณ ธรรมเนียม
 โศกเป็นการเจริญ มีคุณประโยชน์เป็นยุติธรรมแล้ว ขยาก็ทรงทำ
 บำรุงให้วัฒนาการเจริญยิ่งขึ้น ให้ดำรงไปได้สันกาลนาน ถ้า
 ธรรมเนียมโศกไม่เป็นการเจริญแก่ประชาชนชาวพระนคร ไม่เป็นคุณ
 เป็นประโยชน์ ไม่เป็นยุติธรรม ก็ขยาก็ทรงเลิกถอนเสีย แต่จะ
 ต้องค่อยๆ ถอนผ่อนไป ทีละเล็ก ทีละน้อย ตามกาลตามเวลาที่จะ
 เรียบร้อยไปได้ ก็แต่ในพระราชบัญญัติเดิมอันโบราณราชกฤษฎีกา
 ไว้ ความคำภีรพระธรรมศาสตร์ว่าด้วยลักษณะทาส ๗ จำพวก คือทาส
 สิ้นได้ ๑ ลูกทาสเกิดในเรือนเบี้ย ๑ ทาสได้มาแต่บิดามารดา ๑
 ทาสท่านให้ ๑ ทาสอันได้ด้วยช่วยกันฉวยทาสอื่น ๑ ทาสได้เลี้ยง
 มาเมื่อกาลตกทุกข์ได้ยาก ๑ ทาสไปรบศึกได้มาเป็นเชลย ๑ เป็น ๗
 จำพวกด้วยกันดังนี้ อันทาส ๗ จำพวกนี้ นับว่าเป็นทาสโดยกบิลเมือง
 ท่าน ถ้าไม่มีเงินมาให้แก่เจ้าทาสครบค่าแล้วก็ไม่มีความที่จะพ้นจาก
 จากทุกข์เช่นไทยได้ ฝ่ายลูกทาสซึ่งเกิดแต่ทาสทั้ง ๗ จำพวกนั้น
 นับแต่ออกจากครรภ์ พ่อเลี้ยงก็ต้องนับว่าเป็นทาส มีค่าตัวไปจนอายุ
 ถึง ๒๕ ปี ๒๕ ปี ๒๕ ปี ๒๕ ปี ๒๕ ปี ๒๕ ปี ๒๕ ปี ๒๕ ปี ๒๕ ปี ๒๕ ปี
 ถึงร้อยปีแล้วก็ยังไม่มีหมดค่าตัว คือท่านก็ขายตั้งแต่เดือนหนึ่ง ๒ เดือน
 ๓ เดือน ซาย ๖ บาท หกปีค่าถึง ๑ เงินซายซาย ๒๖ ปี ถึง ๔๐ ปี

เต็มคำ สิบสี่ตำลึง หญิงอายุ ๒๑ ปี ถึง ๓๑ ปีเต็มคำสิบสองตำลึง
 ถ้าชายอายุเกิน ๔๐ ปี หญิงอายุเกิน ๓๐ ปี จึงได้ลดหย่อนค่าตัวลง
 จนอายุถึง ๑๐๐ ปี ยังมีค่าตัวชายตำลึง ๑ หญิงสามบาท ยังหา
 ซากค่าตัวไม่ เป็นธรรมเนียมเดิมมีมาดังนี้ กฎประหนึ่งหาไม่มีความกรุณา
 แก่ลูกทาสไม่ ด้วยลูกทาสที่เกิดมา ไม่ใคร่ ไม่ได้เห็นสิ่งใดเลย
 บิดามารดาชั่วไปแล้วยังพาลทำให้เป็นทาสไปจนสิ้นชีวิตอีกเล่า เพราะ
 รัชไทยทกข์ของพ่อของแม่เท่านั้น หากควรที่จะเขาเป็นทาสจนตลอด
 ชีวิตไม่ ถ้าจะโปรกเลิกถอนให้ลูกทาสหลุดค่าตัวเสียทีเดียว นาย
 เงินผู้ไม่มีความเมตตาการณาก็จะไม่ให้ ทาสสามารถเลี้ยงรักษาลูก
 เพราะเห็นว่าลูกทาสเกิดมาไม่เป็นคุณไม่เป็นประโยชน์แก่นายเงิน ทุก็
 จะเอาทาสที่เป็นพ่อแม่ ไปใช้การงานของตัว มิให้เลี้ยงรักษาลูก ทุ
 นั้นก็จะเข่นอันตราขายเสียเป็นอันมาก เพราะนายเงินจะแกล้งฉฉฉฉ
 จำต้องผ่อนให้เข่นประโยชน์แก่นายเงินบ้าง ให้ลูกทาสพอมีเวลาหลก
 เป็นไทยได้บ้าง ถ้าลูกทาสเป็นชายครั้นหลกพ้นค่าตัวแล้ว จะได้รับ
 จ้างทำมาค้าขายฝึกหัดวิชาการ และจะได้บรรพชาอุปสมบทบ้าง ถ้า
 เป็นหญิงหลกพ้นเป็นไทย ได้ผิวไคล มีช่องที่จะประกอบกิจการมาหา
 กินได้บ้าง เมื่อเข่นดังนี้ จะเป็นการรุ่งเรืองเจริญแก่ประชาชาวพระนคร
 สยามโดยแท้ จึงมีพระบรมราชโองการมานพระบัณฑูรสุรสิงหนาท
 ดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งให้ที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ทราพระราชาฤ-

ฎีกาเป็นพระราชบัญญัติไว้ให้พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการทุก
กระทรวงทบวงการฝ่ายทหารพลเรือน และอาณาประชาราษฎร์ใน
กรุงเทพฯ และหัวเมืองเอก โต ทวี จัฑดา ฝ่ายใต้ฝ่ายเหนือให้
ทราบทั่วกันว่า จุลศักราช ๑๒๓๐ บมะโรง สัมฤทธิศก^(๑) นั้นเป็นปี
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไท่เถลิงถวัลยราชสมบัติบรมราชาภิเษก
ในพระมหาเศวตฉัตรเป็นมหามงคลอันประเสริฐ จึงโปรดเกล้าฯ
ให้ตั้งบมะโรง สัมฤทธิศกเป็นต้น พระราชบัญญัติลักษณะลูกทาส
นี้ ว่าตงแต่นั้นสืบไป

มาตรา ๑ ถ้าลูกทาสชายหญิง เกิดจุลศักราช ๑๒๓๐ บมะโรง
สัมฤทธิศก^(๑) นั้นเป็นต้นไป ให้คิดค่าเกษียณอายุตั้งแต่เดือนหนึ่ง ๒
เดือน ๓ เดือน จนอายุครบ ๘ ปีเต็มค่า ตั้งแต่ ๘ ปีต่อไปให้ลดเกษียณ
อายุลงทุกปี ถึงอายุ ๒๑ ปีขาดค่า ให้ลูกทาสพ้นค่าตัวเป็นไทย

มาตรา ๒ การวางเกษียณอายุลูกทาส ทรงพระราชบัญญัติตั้ง
ใหม่ให้ใช้แต่ลูกทาสและบุตรราษฎรที่ยังเป็นไทยไม่เป็นทาส จำเพาะ
แต่ที่เกิดในบมะโรง สัมฤทธิศก^(๑) และบมะเส็ง เอกศก^(๒) ท่อๆ ไป
คือชายอายุเกินหนึ่ง ๒ เดือน ๓ เดือน เกษียณอายุเงิน ตำลึง ๔, ๕, ๖, ๗, ๘, ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ๑๖, ๑๗, ๑๘, ๑๙, ๒๐, ๒๑, ๒๒, ๒๓, ๒๔, ๒๕, ๒๖, ๒๗, ๒๘, ๒๙, ๓๐, ๓๑, ๓๒, ๓๓, ๓๔, ๓๕, ๓๖, ๓๗, ๓๘, ๓๙, ๔๐, ๔๑, ๔๒, ๔๓, ๔๔, ๔๕, ๔๖, ๔๗, ๔๘, ๔๙, ๕๐, ๕๑, ๕๒, ๕๓, ๕๔, ๕๕, ๕๖, ๕๗, ๕๘, ๕๙, ๖๐, ๖๑, ๖๒, ๖๓, ๖๔, ๖๕, ๖๖, ๖๗, ๖๘, ๖๙, ๗๐, ๗๑, ๗๒, ๗๓, ๗๔, ๗๕, ๗๖, ๗๗, ๗๘, ๗๙, ๘๐, ๘๑, ๘๒, ๘๓, ๘๔, ๘๕, ๘๖, ๘๗, ๘๘, ๘๙, ๙๐, ๙๑, ๙๒, ๙๓, ๙๔, ๙๕, ๙๖, ๙๗, ๙๘, ๙๙, ๑๐๐, ๑๐๑, ๑๐๒, ๑๐๓, ๑๐๔, ๑๐๕, ๑๐๖, ๑๐๗, ๑๐๘, ๑๐๙, ๑๑๐, ๑๑๑, ๑๑๒, ๑๑๓, ๑๑๔, ๑๑๕, ๑๑๖, ๑๑๗, ๑๑๘, ๑๑๙, ๑๒๐, ๑๒๑, ๑๒๒, ๑๒๓, ๑๒๔, ๑๒๕, ๑๒๖, ๑๒๗, ๑๒๘, ๑๒๙, ๑๓๐, ๑๓๑, ๑๓๒, ๑๓๓, ๑๓๔, ๑๓๕, ๑๓๖, ๑๓๗, ๑๓๘, ๑๓๙, ๑๔๐, ๑๔๑, ๑๔๒, ๑๔๓, ๑๔๔, ๑๔๕, ๑๔๖, ๑๔๗, ๑๔๘, ๑๔๙, ๑๕๐, ๑๕๑, ๑๕๒, ๑๕๓, ๑๕๔, ๑๕๕, ๑๕๖, ๑๕๗, ๑๕๘, ๑๕๙, ๑๖๐, ๑๖๑, ๑๖๒, ๑๖๓, ๑๖๔, ๑๖๕, ๑๖๖, ๑๖๗, ๑๖๘, ๑๖๙, ๑๗๐, ๑๗๑, ๑๗๒, ๑๗๓, ๑๗๔, ๑๗๕, ๑๗๖, ๑๗๗, ๑๗๘, ๑๗๙, ๑๘๐, ๑๘๑, ๑๘๒, ๑๘๓, ๑๘๔, ๑๘๕, ๑๘๖, ๑๘๗, ๑๘๘, ๑๘๙, ๑๙๐, ๑๙๑, ๑๙๒, ๑๙๓, ๑๙๔, ๑๙๕, ๑๙๖, ๑๙๗, ๑๙๘, ๑๙๙, ๒๐๐, ๒๐๑, ๒๐๒, ๒๐๓, ๒๐๔, ๒๐๕, ๒๐๖, ๒๐๗, ๒๐๘, ๒๐๙, ๒๑๐, ๒๑๑, ๒๑๒, ๒๑๓, ๒๑๔, ๒๑๕, ๒๑๖, ๒๑๗, ๒๑๘, ๒๑๙, ๒๒๐, ๒๒๑, ๒๒๒, ๒๒๓, ๒๒๔, ๒๒๕, ๒๒๖, ๒๒๗, ๒๒๘, ๒๒๙, ๒๓๐, ๒๓๑, ๒๓๒, ๒๓๓, ๒๓๔, ๒๓๕, ๒๓๖, ๒๓๗, ๒๓๘, ๒๓๙, ๒๔๐, ๒๔๑, ๒๔๒, ๒๔๓, ๒๔๔, ๒๔๕, ๒๔๖, ๒๔๗, ๒๔๘, ๒๔๙, ๒๕๐, ๒๕๑, ๒๕๒, ๒๕๓, ๒๕๔, ๒๕๕, ๒๕๖, ๒๕๗, ๒๕๘, ๒๕๙, ๒๖๐, ๒๖๑, ๒๖๒, ๒๖๓, ๒๖๔, ๒๖๕, ๒๖๖, ๒๖๗, ๒๖๘, ๒๖๙, ๒๗๐, ๒๗๑, ๒๗๒, ๒๗๓, ๒๗๔, ๒๗๕, ๒๗๖, ๒๗๗, ๒๗๘, ๒๗๙, ๒๘๐, ๒๘๑, ๒๘๒, ๒๘๓, ๒๘๔, ๒๘๕, ๒๘๖, ๒๘๗, ๒๘๘, ๒๘๙, ๒๙๐, ๒๙๑, ๒๙๒, ๒๙๓, ๒๙๔, ๒๙๕, ๒๙๖, ๒๙๗, ๒๙๘, ๒๙๙, ๓๐๐, ๓๐๑, ๓๐๒, ๓๐๓, ๓๐๔, ๓๐๕, ๓๐๖, ๓๐๗, ๓๐๘, ๓๐๙, ๓๑๐, ๓๑๑, ๓๑๒, ๓๑๓, ๓๑๔, ๓๑๕, ๓๑๖, ๓๑๗, ๓๑๘, ๓๑๙, ๓๒๐, ๓๒๑, ๓๒๒, ๓๒๓, ๓๒๔, ๓๒๕, ๓๒๖, ๓๒๗, ๓๒๘, ๓๒๙, ๓๓๐, ๓๓๑, ๓๓๒, ๓๓๓, ๓๓๔, ๓๓๕, ๓๓๖, ๓๓๗, ๓๓๘, ๓๓๙, ๓๔๐, ๓๔๑, ๓๔๒, ๓๔๓, ๓๔๔, ๓๔๕, ๓๔๖, ๓๔๗, ๓๔๘, ๓๔๙, ๓๕๐, ๓๕๑, ๓๕๒, ๓๕๓, ๓๕๔, ๓๕๕, ๓๕๖, ๓๕๗, ๓๕๘, ๓๕๙, ๓๖๐, ๓๖๑, ๓๖๒, ๓๖๓, ๓๖๔, ๓๖๕, ๓๖๖, ๓๖๗, ๓๖๘, ๓๖๙, ๓๗๐, ๓๗๑, ๓๗๒, ๓๗๓, ๓๗๔, ๓๗๕, ๓๗๖, ๓๗๗, ๓๗๘, ๓๗๙, ๓๘๐, ๓๘๑, ๓๘๒, ๓๘๓, ๓๘๔, ๓๘๕, ๓๘๖, ๓๘๗, ๓๘๘, ๓๘๙, ๓๙๐, ๓๙๑, ๓๙๒, ๓๙๓, ๓๙๔, ๓๙๕, ๓๙๖, ๓๙๗, ๓๙๘, ๓๙๙, ๔๐๐, ๔๐๑, ๔๐๒, ๔๐๓, ๔๐๔, ๔๐๕, ๔๐๖, ๔๐๗, ๔๐๘, ๔๐๙, ๔๑๐, ๔๑๑, ๔๑๒, ๔๑๓, ๔๑๔, ๔๑๕, ๔๑๖, ๔๑๗, ๔๑๘, ๔๑๙, ๔๒๐, ๔๒๑, ๔๒๒, ๔๒๓, ๔๒๔, ๔๒๕, ๔๒๖, ๔๒๗, ๔๒๘, ๔๒๙, ๔๓๐, ๔๓๑, ๔๓๒, ๔๓๓, ๔๓๔, ๔๓๕, ๔๓๖, ๔๓๗, ๔๓๘, ๔๓๙, ๔๔๐, ๔๔๑, ๔๔๒, ๔๔๓, ๔๔๔, ๔๔๕, ๔๔๖, ๔๔๗, ๔๔๘, ๔๔๙, ๔๕๐, ๔๕๑, ๔๕๒, ๔๕๓, ๔๕๔, ๔๕๕, ๔๕๖, ๔๕๗, ๔๕๘, ๔๕๙, ๔๖๐, ๔๖๑, ๔๖๒, ๔๖๓, ๔๖๔, ๔๖๕, ๔๖๖, ๔๖๗, ๔๖๘, ๔๖๙, ๔๗๐, ๔๗๑, ๔๗๒, ๔๗๓, ๔๗๔, ๔๗๕, ๔๗๖, ๔๗๗, ๔๗๘, ๔๗๙, ๔๘๐, ๔๘๑, ๔๘๒, ๔๘๓, ๔๘๔, ๔๘๕, ๔๘๖, ๔๘๗, ๔๘๘, ๔๘๙, ๔๙๐, ๔๙๑, ๔๙๒, ๔๙๓, ๔๙๔, ๔๙๕, ๔๙๖, ๔๙๗, ๔๙๘, ๔๙๙, ๕๐๐, ๕๐๑, ๕๐๒, ๕๐๓, ๕๐๔, ๕๐๕, ๕๐๖, ๕๐๗, ๕๐๘, ๕๐๙, ๕๑๐, ๕๑๑, ๕๑๒, ๕๑๓, ๕๑๔, ๕๑๕, ๕๑๖, ๕๑๗, ๕๑๘, ๕๑๙, ๕๒๐, ๕๒๑, ๕๒๒, ๕๒๓, ๕๒๔, ๕๒๕, ๕๒๖, ๕๒๗, ๕๒๘, ๕๒๙, ๕๓๐, ๕๓๑, ๕๓๒, ๕๓๓, ๕๓๔, ๕๓๕, ๕๓๖, ๕๓๗, ๕๓๘, ๕๓๙, ๕๔๐, ๕๔๑, ๕๔๒, ๕๔๓, ๕๔๔, ๕๔๕, ๕๔๖, ๕๔๗, ๕๔๘, ๕๔๙, ๕๕๐, ๕๕๑, ๕๕๒, ๕๕๓, ๕๕๔, ๕๕๕, ๕๕๖, ๕๕๗, ๕๕๘, ๕๕๙, ๕๖๐, ๕๖๑, ๕๖๒, ๕๖๓, ๕๖๔, ๕๖๕, ๕๖๖, ๕๖๗, ๕๖๘, ๕๖๙, ๕๗๐, ๕๗๑, ๕๗๒, ๕๗๓, ๕๗๔, ๕๗๕, ๕๗๖, ๕๗๗, ๕๗๘, ๕๗๙, ๕๘๐, ๕๘๑, ๕๘๒, ๕๘๓, ๕๘๔, ๕๘๕, ๕๘๖, ๕๘๗, ๕๘๘, ๕๘๙, ๕๙๐, ๕๙๑, ๕๙๒, ๕๙๓, ๕๙๔, ๕๙๕, ๕๙๖, ๕๙๗, ๕๙๘, ๕๙๙, ๖๐๐, ๖๐๑, ๖๐๒, ๖๐๓, ๖๐๔, ๖๐๕, ๖๐๖, ๖๐๗, ๖๐๘, ๖๐๙, ๖๑๐, ๖๑๑, ๖๑๒, ๖๑๓, ๖๑๔, ๖๑๕, ๖๑๖, ๖๑๗, ๖๑๘, ๖๑๙, ๖๒๐, ๖๒๑, ๖๒๒, ๖๒๓, ๖๒๔, ๖๒๕, ๖๒๖, ๖๒๗, ๖๒๘, ๖๒๙, ๖๓๐, ๖๓๑, ๖๓๒, ๖๓๓, ๖๓๔, ๖๓๕, ๖๓๖, ๖๓๗, ๖๓๘, ๖๓๙, ๖๔๐, ๖๔๑, ๖๔๒, ๖๔๓, ๖๔๔, ๖๔๕, ๖๔๖, ๖๔๗, ๖๔๘, ๖๔๙, ๖๕๐, ๖๕๑, ๖๕๒, ๖๕๓, ๖๕๔, ๖๕๕, ๖๕๖, ๖๕๗, ๖๕๘, ๖๕๙, ๖๖๐, ๖๖๑, ๖๖๒, ๖๖๓, ๖๖๔, ๖๖๕, ๖๖๖, ๖๖๗, ๖๖๘, ๖๖๙, ๖๗๐, ๖๗๑, ๖๗๒, ๖๗๓, ๖๗๔, ๖๗๕, ๖๗๖, ๖๗๗, ๖๗๘, ๖๗๙, ๖๘๐, ๖๘๑, ๖๘๒, ๖๘๓, ๖๘๔, ๖๘๕, ๖๘๖, ๖๘๗, ๖๘๘, ๖๘๙, ๖๙๐, ๖๙๑, ๖๙๒, ๖๙๓, ๖๙๔, ๖๙๕, ๖๙๖, ๖๙๗, ๖๙๘, ๖๙๙, ๗๐๐, ๗๐๑, ๗๐๒, ๗๐๓, ๗๐๔, ๗๐๕, ๗๐๖, ๗๐๗, ๗๐๘, ๗๐๙, ๗๑๐, ๗๑๑, ๗๑๒, ๗๑๓, ๗๑๔, ๗๑๕, ๗๑๖, ๗๑๗, ๗๑๘, ๗๑๙, ๗๒๐, ๗๒๑, ๗๒๒, ๗๒๓, ๗๒๔, ๗๒๕, ๗๒๖, ๗๒๗, ๗๒๘, ๗๒๙, ๗๓๐, ๗๓๑, ๗๓๒, ๗๓๓, ๗๓๔, ๗๓๕, ๗๓๖, ๗๓๗, ๗๓๘, ๗๓๙, ๗๔๐, ๗๔๑, ๗๔๒, ๗๔๓, ๗๔๔, ๗๔๕, ๗๔๖, ๗๔๗, ๗๔๘, ๗๔๙, ๗๕๐, ๗๕๑, ๗๕๒, ๗๕๓, ๗๕๔, ๗๕๕, ๗๕๖, ๗๕๗, ๗๕๘, ๗๕๙, ๗๖๐, ๗๖๑, ๗๖๒, ๗๖๓, ๗๖๔, ๗๖๕, ๗๖๖, ๗๖๗, ๗๖๘, ๗๖๙, ๗๗๐, ๗๗๑, ๗๗๒, ๗๗๓, ๗๗๔, ๗๗๕, ๗๗๖, ๗๗๗, ๗๗๘, ๗๗๙, ๗๘๐, ๗๘๑, ๗๘๒, ๗๘๓, ๗๘๔, ๗๘๕, ๗๘๖, ๗๘๗, ๗๘๘, ๗๘๙, ๗๙๐, ๗๙๑, ๗๙๒, ๗๙๓, ๗๙๔, ๗๙๕, ๗๙๖, ๗๙๗, ๗๙๘, ๗๙๙, ๘๐๐, ๘๐๑, ๘๐๒, ๘๐๓, ๘๐๔, ๘๐๕, ๘๐๖, ๘๐๗, ๘๐๘, ๘๐๙, ๘๑๐, ๘๑๑, ๘๑๒, ๘๑๓, ๘๑๔, ๘๑๕, ๘๑๖, ๘๑๗, ๘๑๘, ๘๑๙, ๘๒๐, ๘๒๑, ๘๒๒, ๘๒๓, ๘๒๔, ๘๒๕, ๘๒๖, ๘๒๗, ๘๒๘, ๘๒๙, ๘๓๐, ๘๓๑, ๘๓๒, ๘๓๓, ๘๓๔, ๘๓๕, ๘๓๖, ๘๓๗, ๘๓๘, ๘๓๙, ๘๔๐, ๘๔๑, ๘๔๒, ๘๔๓, ๘๔๔, ๘๔๕, ๘๔๖, ๘๔๗, ๘๔๘, ๘๔๙, ๘๕๐, ๘๕๑, ๘๕๒, ๘๕๓, ๘๕๔, ๘๕๕, ๘๕๖, ๘๕๗, ๘๕๘, ๘๕๙, ๘๖๐, ๘๖๑, ๘๖๒, ๘๖๓, ๘๖๔, ๘๖๕, ๘๖๖, ๘๖๗, ๘๖๘, ๘๖๙, ๘๗๐, ๘๗๑, ๘๗๒, ๘๗๓, ๘๗๔, ๘๗๕, ๘๗๖, ๘๗๗, ๘๗๘, ๘๗๙, ๘๘๐, ๘๘๑, ๘๘๒, ๘๘๓, ๘๘๔, ๘๘๕, ๘๘๖, ๘๘๗, ๘๘๘, ๘๘๙, ๘๙๐, ๘๙๑, ๘๙๒, ๘๙๓, ๘๙๔, ๘๙๕, ๘๙๖, ๘๙๗, ๘๙๘, ๘๙๙, ๙๐๐, ๙๐๑, ๙๐๒, ๙๐๓, ๙๐๔, ๙๐๕, ๙๐๖, ๙๐๗, ๙๐๘, ๙๐๙, ๙๑๐, ๙๑๑, ๙๑๒, ๙๑๓, ๙๑๔, ๙๑๕, ๙๑๖, ๙๑๗, ๙๑๘, ๙๑๙, ๙๒๐, ๙๒๑, ๙๒๒, ๙๒๓, ๙๒๔, ๙๒๕, ๙๒๖, ๙๒๗, ๙๒๘, ๙๒๙, ๙๓๐, ๙๓๑, ๙๓๒, ๙๓๓, ๙๓๔, ๙๓๕, ๙๓๖, ๙๓๗, ๙๓๘, ๙๓๙, ๙๔๐, ๙๔๑, ๙๔๒, ๙๔๓, ๙๔๔, ๙๔๕, ๙๔๖, ๙๔๗, ๙๔๘, ๙๔๙, ๙๕๐, ๙๕๑, ๙๕๒, ๙๕๓, ๙๕๔, ๙๕๕, ๙๕๖, ๙๕๗, ๙๕๘, ๙๕๙, ๙๖๐, ๙๖๑, ๙๖๒, ๙๖๓, ๙๖๔, ๙๖๕, ๙๖๖, ๙๖๗, ๙๖๘, ๙๖๙, ๙๗๐, ๙๗๑, ๙๗๒, ๙๗๓, ๙๗๔, ๙๗๕, ๙๗๖, ๙๗๗, ๙๗๘, ๙๗๙, ๙๘๐, ๙๘๑, ๙๘๒, ๙๘๓, ๙๘๔, ๙๘๕, ๙๘๖, ๙๘๗, ๙๘๘, ๙๘๙, ๙๙๐, ๙๙๑, ๙๙๒, ๙๙๓, ๙๙๔, ๙๙๕, ๙๙๖, ๙๙๗, ๙๙๘, ๙๙๙, ๑๐๐๐

(๑) พ.ศ. ๒๔๑๑

(๒) พ.ศ. ๒๔๑๒

๑๐ เกียน ๑๑ เกียน สามทำถึง, ๑๒ ๒๒ สี่ทำถึง, ๓๒ ๔๒ ห้าทำถึง,
 ๕๒ ๖๒ หกทำถึง, ๗๒ ๘๒ แปดทำถึง, ๙๒ ๑๐๒ ๑๑๒ เจ็ดทำถึง,
 ๑๒ ๒๑ ๓๑ ๔๑ ห้าทำถึง, ๑๕ ๑๖ ๑๗ สามทำถึง, ๑๘
 ๑๙ ๒๐ ๒๑ ทำถึง ๑, หญิงอายุ ๑, ๒ เกียน ๓ เกียน ทำถึงหนึ่ง, ๔
 เกียน ๕ เกียน ๖ เกียน ทำถึง, ๗ เกียน ๘ เกียน ๙ เกียน สองทำถึง,
 ๑๐ เกียน ๑๑ เกียน สองทำถึง, ๑๒ ๒๒ สามทำถึง, ๓๒ ๔๒
 สี่ทำถึง, ๕๒ ๖๒ ห้าทำถึง, ๗๒ ๘๒ เจ็ดทำถึง, ๙๒ ๑๐๒ ๑๑๒
 หกทำถึง, ๑๒ ๒๑ ๓๑ ๔๑ ห้าทำถึง สามบาท, ๑๕ ๑๖ ๑๗
 สามทำถึง, ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ สามบาท ถึง ๒๑ บาท หกค่าตัวทั้งชาย
 ทั้งหญิง การวางเกยยณอายุทั้งขึ้นทั้งลงดังนี้ ถ้าคนเกิดในบวช
 นพศก^(๑) ขึ้นไป และระกัสนันคักถ้อยความอื่น ๆ ให้ใช้เกยยณอายุ
 ในกรรมคักก็เดิม เมื่อจุลศักราช ๙๕๕ บวระกา เบญจศก^(๒) นั้น

มาทรา ๓ ลูกทาสชายหญิง ซึ่งเกิดในเรือนเขยยณายเงิน ถึง
 แดษมะโรง สัมฤทธิศก^(๓) ค่ำไป จะอยู่กับนายเงินเดิมตลอดไปจนอายุ
 ถึง ๒๑ ปีก็ดี ไม่ไต่อยู่กับนายเงินเดิม จะยกย้ายวางเงินไปอยู่กับ
 นายเงินที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ ที่ ๖ ในระหว่างยังไม่ถึง ๒๑ ปีก็ดี ให้คิดพิก
 เกยยณอายุตามขึ้นตามลงค้ำไปทุก ๆ นายเงิน กว่าลูกทาสชายหญิง
 อายุจะไต่ถึง ๒๑ ปี พันค่าตัวเป็นไทย

(๑) พ.ศ. ๒๔๐๐

(๒) จุลศักราช ๙๕๕ ตรงกับปีมะเส็ง เบญจศก ๒๓๖ ถ้าบวระกา เป็นนพศก พ.ศ. ๒๔๐๐

(๓) พ.ศ. ๒๔๐๐

มาตรา ๔ ลูกทาสเป็นชายก็ยกเป็นหญิงก็ยก ที่เกิดในข่มโรง
สัมฤทธิศก และในข่มอื่น ซึ่งจะช่วยไถ่กันต่อๆ ไปนั้น ให้คิดเกษียณ
อายุขึ้นลดตามพิภพแบบนั้น คือค่าตัวเดิมอายุกอผัวหรือเมีย ๒ คนเงิน
๓ ชั่ง ๕ ตำลึง เกิดลูกในเรือนข่มนายเงินทีหนึ่ง ๒ คน ชายชื้อ
อายุกอ หญิงชื้อของอ อยกขึ้นนายเงินทีหนึ่ง จนอายุอายุกอไ้ ๓ บ
ของอไ้ ๓ เดือน วางเงินไปอยู่ยกขึ้นนายเงินทีสอง ๆ ต้องเติมเงินขึ้นค่า
เกษียณอายุ ส่วนลูกทาสติดมา อายุกอ ๓ บ ห้าตำลึง ชื้ออ ๓ เดือน
ตำลึง ๑ ตราไว้ในกรมธรรม์ เป็นแผนกส่วนค่าเกษียณอายุลูกทาส
เงินหกตำลึง รวมทั้งค่าตัวอายุกอหรือพ่อแม่เป็นเงิน ๓ ชั่ง ๑๑ ตำลึง
ถ้าอยกขึ้นนายเงินทีสอง ๕ บ อายุกอไ้ ๘ บเติม ค่า ๘ ตำลึง
อายุของอไ้ ๕ บ ๓ เดือน ๕ ตำลึง แล้ววางเงินไปอยู่ยกขึ้นนายเงินทีสาม ๆ
ต้องเพิ่มเงินขึ้นค่าเกษียณอายุ อายุกอสามตำลึง เก้าใหม่เป็นแปด
ตำลึง ชื้ออ ๓ ตำลึง เก้าใหม่เป็นห้าตำลึง ตราไว้ในกรมธรรม์ เป็น
แผนก ส่วนอายุกอของอ รวมทั้งค่าตัวอายุกอหรือพ่อแม่เป็นเงิน ๓ ชั่ง
สิบแปดตำลึง อยกขึ้นนายเงินทีสาม ๘ บ ๖ เดือน ชายอายุกอไ้
๑๖ บ ๖ เดือนค่าตัวลกอยกไ้ ๓ ตำลึงถึง อายุกอไ้ ๑๓ บ ๕ เดือน
ค่าตัวลกอยกไ้ห้าตำลึงถึง แล้ววางเงินไปอยู่ยกขึ้นนายเงินที ๔ นายเงิน
ที ๓ ของลกอเงินค่าตัว ส่วนอายุกอ สี่ตำลึงถึง เอาแค่สามตำลึงถึง
ส่วนของอเอาขึ้นถึงตำลึงเป็นห้าตำลึงถึง รวมเก้าตำลึง นายเงินที ๔
ต้องออกเงินช่วยไ้ตราไว้ในกรมธรรม์ เป็นแผนก ส่วนลูกทาส

อ้ายคอเก่าแปดตำลึง ลกตำลึง กงสามตำลึง กงเก่าห้าตำลึง
 ขนกงตำลึง กงห้าตำลึง รวม ๕ ตำลึง รวมทั้งค่าทว้อายกออของ
 เป็นเงิน ๓ ชั่ง ๑๔ ตำลึง ถ้าอยู่กับนายเงินที่ ๔ ไป ๓ ปีกับ ๗ เดือน
 อายอ้ายขอไป ๒๐ ปีกับ ๑ เดือน ส่วนอ้ายคอหลกพันค่าทว้เป็นไทย
 แด่ของอ้ายไป ๑๗ ปีกับ ๔ เดือน ลกค่าทว้ลงอยู่แต่สามบาท อ้ายกอ
 ออของอ วารเงินไปอยู่กับนายเงินที่ ๕ นายเงินที่ ๔ ต้องลกส่วน
 ค่าของลงสตำลึงสามบาท เอาแต่สามบาท ทว้ของอ้าย ๑๗ ปีกับ ๔
 เดือน ย่างเข้า ๑๘ ปี พิกัดเกษียณอายุลกลงอยู่สามบาทแล้ว นาย
 เงินที่ ๕ ต้องออกเงินช่วยไ้รวมทั้งค่าทว้อายกออของอ เป็นเงินตรา
 ๓ ชั่ง ๕ ตำลึงสามบาท ถ้าอยู่กับนายเงินที่ ๕ ไป ๒ ปีกับ ๘ เดือน
 อายอ้ายขอไป ๒๐ ปีกับ ๒ เดือน ส่วนทว้อของอหลกพันค่าทว้เป็นไทย
 แด่อ้ายกออขอพ่อแม่ค่าทว้คง ๓ ชั่ง ๕ ตำลึงตามเดิม ถ้าอ้ายกอ
 ออ อ้ายคอของอ คนใดคนหนึ่งตายเสียใน ระหว่างนายเงินใด
 นายเงินหนึ่ง ก็ให้คียกส่วนค่าทว้ผู้ตาย ผู้ยังเป็นภพแก่นายเงิน
 ตามพระราชกำหนดกฎหมายเดิม

มาตรา ๕ ว่าตั้งแต่จุลศักราช ๑๒๓๖ ปีจอ ฉก(๐)นไป ผู้
 มีสินมีทรัพย์ จะรับช่วยไ้คนยากจนชากแคลนมาเป็นทาสลงใหม่ก็
 ทาสเก่าที่วางเงินมาแต่คนอื่น ๆ ก็กั ซึ่งมิลูกทาสเกิดในบ้โรง

สัมฤทธิศก ทิคมาคัยไชร^๑ ให้ผู้เป็นเจ้าเขียนายเงินพร้อมกัน กับ
อำเภอกำนันและท้าวทาส ทำสารกรมธรรม์เขียนด้วยเส้นหมึกให้ชัก
เป็นส่วนออกว่า ลูกทาสชายหญิงเกิดในชั้นนี้ ๆ อายุได้เท่านั้น เงิน
ค่าตัวตามเกยียณอายุใหม่เท่านั้น ให้ท้าวทาสเขียนชื่อมันเองหรือ
จ้างวานเขาเขียนชื่อมันไว้ในท้ายกรมธรรม์ แล้วประทับตราอำเภ
กำนันไว้เป็นสำคัญงทุกฉบับ

มาตรา ๖ ทวยราษฎร์ซึ่งเป็นไทย ยังมีใจทุกข์ยากลงเป็น
ทาส ฝีมือชั้นชั้นจนขาดแคลน บิคมารดาอย่าอายายลงบ้านน้ำอา
พชายพหญิง จะเอาบุตรเอาหลานที่เกิดตั้งแต่แม่โรง สัมฤทธิศก
อายุต่ำกว่า ๑๕ ปีลงมา ไปขายฝากประจำเชิงกระยาชอกเบี้ยไว้กับ
ท่าน ลงชื่อในกรมธรรม์เจ้าสินทวเบี้ยจะรักใคร่รักก ว่าเป็นสิทธิไทย
กบิลเมืองท่าน เพราะบิคมารดาญาติผู้ใหญ่เป็นอิสรภาพ ตาม
พระราชกำหนดใหม่ในแผ่นดิน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เมื่อจุลศักราช ๑๒๒๕ ปีเถาะ นพศก^(๑) แต่ให้ขายไ้ตามพิภัก
เกยียณอายุใหม่ในรัชกาลปัจจุบัน

มาตรา ๗ ถ้าบุตรหลานที่เกิดตั้งแต่แม่โรง สัมฤทธิศก
เจริญวัยอายุไ้ ๑๕ ปีขึ้นไป ถึง ๒๐ ปี นับว่ารู้เคียงสการฝึกชอ
แล้ว บิคมารดาญาติผู้ใหญ่ จะเอาไปขายประจำเชิงกระยาชอกเบี้ย
ท่านใส่ชื่อในกรมธรรม์ไ้ชรั ต้องให้มันทวเรือนเบี้ยรู้เห็นลงกำหนด

แกงโตเขียนชื่อไว้เป็นสำคัญ จึงเป็นสิทธิไต่ถามเจ้าสินค้าตัวมันตัวเมีย
ลก ทามพิศกเกยียณายใหม่ในรัชกาลปัจจุบันนี้^(๑) ถ้าตัวเมียมี
มีเห็น ไม่ไต่เขียนชื่อด้วยลายมือเอง และไม่ได้จ้างไม่ได้วาน
เขาเขียนชื่อไว้ อย่างนี้เป็นทาสเลย

มาตรา ๘ ลูกทาสที่เกิดในบ้มนะโรง สัมฤทธิ
ศกเป็นต้นไป อายุได้ ๒๑ ปี บิดามารดามรณาคณาญาติ หรือตัว
มันเองก็ ขาดแคลนลงจะไปขายฝากประจำเชิงกระยาจกออกเบี้ยไว้กับ
ท่านไชร์ ห้ามมิให้เจ้าสินผมทรพย์รับช่วยไถ่มาเป็นทาสคนเป็น
อันขาด ถ้าลูกทาสลกไทยที่เกิดในบ้มนะโรง สัมฤทธิศกเป็นต้นไป
อายุถึง ๒๑ ปีแล้วก็ หรืออายุมากเกินขึ้นไปถึง ๒๕ ปีก็ ถึง
๓๐ ปีก็ ๓๕ ปีก็ ๔๐ ปีก็ ๔๕ ปีก็ ๕๐ ปีก็ ยากจนขาดแคลนลง
จะกล่าวเท็จหลอกลวงท่านว่าข้าพเจ้ามิได้เกิดในบ้มนะโรง สัมฤทธิศก
ในบ้มนะโรง เอกศกเป็นต้นไป ข้าพเจ้าเกิดในบ้มนะโรง นพศก หรือขาล
อัฐศก หรือขลุ สยศก พ้นขึ้นไปแล้วมันมีอาสนไปขายตัวประจำ
เชิงเบี้ยท่านไชร์ ให้ท่านผมทรพย์ช่วยไถ่เป็นเจ้าเขียนนายเงินชำระ
ไถ่ตามผู้ซึ่งจะมาเป็นตัวเมียว่าเกิดใด จุลศักราชเท่าไร แล้วยก
หมายปากคำไว้ ให้เป็นแน่ในสารกรมธรรม์ ว่ามันเกิดขึ้นนั้น นักษัตริ
เท่านั้น ถ้าภายหลังมันกลับด้อยคืบคำเป็นอย่างอื่นไชร์ จึงปรียโทษ
มันผู้ทาสเท็จโดยฐานกระบี่สินท่านในลักษณะทาส มาตรา ๑๔ โน้น

ถ้าเจ้าสันทยากใช้ทาสมิไ้ถามเอาปากคำมัน คราไว้ในกรมจรรมิให้
 แน่ซึก แล้วรับช่วยไ้มาเป็นทาส ถ้าท้าวทาสมันว่า มันเกิดในบ้
 มะโรง สัมฤทธิศกเป็นคันทไป ซึ่งเพนยทหามในพระราชบัญญัติไ้
 ไ้รับใหม่เจ้าเขียนายเงินเป็นภพในเงินค่าท้าวทาส ซึ่งมีในสารกรม
 จรรมนัน

มาตรา ๕ ถ้าสมทพรพยรับช่วยไ้ลกทาส ลกไทยทเกิดใน
 บ้มะโรง สัมฤทธิศกเป็นคันทไป ชายไ้๑๒บพนหนลลค่าท้าวเพนไทย
 แล้วนน มาเป็นทาสมิไ้เป็นสัทธแก่เจ้าสันทโดยพระราชบัญญัติ ถึง
 กรมจรรมิคมาสวนคันท ซอทวเขยจำนวนเงินประการใด ทวเขย
 จะไปจากเจ้าเขยเจ้าเงินไ้ตามลำพังใจ เจ้าเขยเจ้าเงินจะตามกุมเกาะ
 มาว่ากล่าวไ้ไม่ได้ เงินค่าท้าวเพนภพแก่เจ้าเขยเจ้าเงิน โดยโทษล้ง
 พระราชกฤษฎีกา

มาตรา ๑๐ ลกทาสลกไทย ชายถึง ๒๑ บพนค่าท้าวจากเจ้า
 เขยเขียนายเงินแล้ว มันเหล่านันสัทธซอมือทมาหม่แล้วก็คิ ยังมีไ้สัท
 ซอมือชาวก็คิ ไ้ให้เจ้าเขยเขียนายเงินคิมหรือเจ้าหม่มลนายใหม่ ทำ
 ทางว่าวสัทเปลี่ยนแปลง ยันคักรมพระสรวัดไ้ให้สัทเปลี่ยนแปลงเป็นทาสพ
 ค่าท้าว มีคักคินา ๑๐ ไร่จ้งทุกคน ถ้านายคิมและเจ้าหม่มใหม่แลล้ง
 บ้คยงเลือกไ้ ไม่นำท้าวทาสพค่าท้าวไปสัท จงปรยใหม่มีโทษแก่ผู้
 บ้คยงจหนักตามพระราชกฤษฎีกา

มาตรา ๑๑ ทวยไพร่ทลงง่ายไพร่ทลงส่วย ไพร่ทลงค
เมืองกองอัทมาก กองมหันตโทษ วิเสท โรงสี สะกิง โรงไหม
โซลน โรงทาน บรรดาข้าคนทลงลอบลักปลอมแปลงไปทำสาธารณ
ธรรม์ ขายประจำเชิงกระยาชอกเบี้ยไว้กับท่าน มันเกิดลูกในเรือนเบี้ย
ท่านตั้งแต่บ่มโรง สัมฤทธิ์คือเป็นต้นไป ขายลูกเรือนเบี้ยถึง ๒๑ ปี
ไซ้ให้เจ้าเบี้ยนายเงินไปแจ้งความต่อกรมพระสุรัสวดี ให้เจ้าหม่
พาเอามันไปสักคองหม่ ส่วนพ่อมัน ส่วนแม่มัน คงออกเคื่อนไซ้
เจ้าเข้าเคื่อนไซ้นายคามาพระราชกำหนด

มาตรา ๑๒ ว่าในลักษณะทาสเดิม มาตรา ๒๐ ครึงมหา
ศักราช ๑๓๕๕^(๑) บ่มแม่ นกษัตริย์นี้ คือทรงกับจุลศักราช ๗๕๕
บ่มแม่ นพคณนั้น มีความว่าขายหญิงมีอาสนขายตัวเองไว้กับท่าน
ให้ท่านไซ้ ถ้าลูกชายลูกหญิงอายุตั้งแต่ ๑ เดือน ๒ เดือน ก็ก
ตามพ่อแม่พยานำมาอยู่ด้วย มิไ้เข้าอาสนตัวเบี้ยชอขาย ลูกนั้น
โตใหญ่ขึ้นจะไป ให้นายเงินคิกแย่งเอาค่าข้าวช้อน ๒ ส่วนทั้งนี้
อย่าไซ้ค่อไปให้ยกเลิกมาตรา ๒๐ นั้นเสียแต่ันสืบไปทวยราษฎรขาย
หญิงชากแคลนชันจน มีอาสนมาขายตัวอยู่กับท่าน ถ้าลูกชายหญิง

(๑) มหาศักราช ๑๓๕๕ ตรงกับบ่มเส็ง พ.ศ. ๑๘๙๐ ในรัชกาลสมเด็จพระบรม-
ราชาธิราชที่ ๒ (สามพระยา) กรุงศรีอยุธยา แต่ได้ถือเอาเป็นนักษัตร คือบ่มแม่ตามนี้
เป็นมหาศักราช ๑๓๖๑ ตรงกับ พ.ศ. ๑๘๙๒ ในรัชกาลเดียวกัน

คิดตามพ่อแม่พี่นางมาอยู่ด้วย แต่มีไก่เขาซื้อเป็นของขวัญในกรม
 ธรรมทาน ถึงลูกชายหญิงนั้น จะคิดมาอยู่คงแต่ได้ ๑ เดือน ๒
 เดือน ๓ เดือนขึ้นไป จนถึง ๗ ขวบก็ดี หรืออายุเกิน ๗ ขวบขึ้นไป
 ก็ดี อย่าให้เจ้าเขยขายเงินคิดเอา คำนำนมข้าวช้อนกับทารกเป็นเงิน
 ค่าตัว อย่าเอาทารกนั้นเขยทาสต่อไปเป็นอันขาด

พระราชบัญญัติลูกทาสลูกไทยนี้ ให้เจ้าเขยขายเงินผู้ทาส
 และจะช่วยไถ่ทาส ให้ตั้งอายุลูกทาสลงเรือนเงินไว้ในสารกรมธรรม์
 ไว้ให้ชัด ทั้งในมาตรา ๕ ให้เสร็จแต่ในข้อ ผิดกันต่อไป ตั้งแต่
 ๗ เดือน ๕ ขันค่า ๑ บกน ยังเป็นผิด(๑) ให้ผู้ชำระคดีสันติคดี
 ของผู้ทาสของช่วยลูกทาสลูกไทย ทำตามพระราชบัญญัติใหม่
 ึ่งทุกข้อทุกประการ

ประกาศลูกทาส

มีพระบรมราชโองการ มาณพระบัณฑูร สรุสังหนาท ใน
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์
พระจุลจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม ให้ประกาศแก่พระราชวงศานุวงศ์
และข้าทูลละอองธุลีพระบาท ฝ่ายทหาร พลเรือน ข้าราชการหน้าใน
กำนันอำเภอ รวบรวมและพิจารณารายการทุกจังหวัด ในกรุงเทพ
หัวเมืองฝ่ายใต้ ฝ่ายเหนือ บรรดาผู้ทาส และผู้ซึ่งเป็นทาส
เป็นเชลยให้รู้ทั่วกัน ทั่วทรงพระราชดำริพร้อมด้วยท่านเสนาบดี
และที่ปรึกษาการแผ่นดิน ว่าคงแต่ขโมยไป ให้เขาเขียนขาย-
เงินผู้ทาสทั้งแก่คนหนึ่งสองคน แก่คนสิบคน แก่ครัวสิบครัว
ให้ตรวจตราลูกทาสของตัว ซึ่งเกิดในเรือนเบี้ย ว่ามันเกิดในบ้-
นโรง สัมฤทธิศก บ้มนะเส็ง เอกคกเป็นต้นไป จะมีชายหญิงสักกี่คน
แล้วให้พร้อมด้วยอำเภอขัตติยทาส สักหลังสารกรมธรรม์ไว้เป็น
แผนก ว่าอำเภอ มีชื่อเกิดในบ้มนะโรง สัมฤทธิศกเป็นต้นไป อายุได้
เท่าอันใด ให้มีไว้ทุก ๆ ฌย สารกรมธรรม์ ถ้าลูกทาสเกิดใน
เรือนเบี้ย ทั้งแต่บ้มนะโรง สัมฤทธิศกมาไม่มี หรือมีแต่ลูกทาสซึ่ง
เกิดในบ้มนะโรง นพคก^(๑) ขาด อัจฉก^(๒) พันขึ้นไป ก็ไม่้องสักหลัง
สารกรมธรรม์ไว้ อนึ่งทั้งแต่บ้มนะโรง สัมฤทธิศกต่อไป ผู้มีทรัพย์

(๑) พ.ศ. ๒๔๑๐

(๒) พ.ศ. ๒๔๐๕

รับช่วยได้ผู้คนข้าทาสชายหญิงเป็นทาส ก็ไปตรวจตราดูข้าย้อลูกทาส
ซึ่งช่วยได้มาใหม่ว่าจะมี ลูกทาสเกิดในบ้มีโรง สัมฤทธิศกเป็นต้นมา
บ้างหรือไม่ ถ้ามีคิดมาข้างแล้วไซ้ร ก็ให้อำเภอกำนันพร้อมกันกับตัว
ทาสลักหลังสารกรมธรรม์ไว้เป็นแผนก ส่วนข้าย้อลูกทาสซึ่งคิดมา
ว่าข้าย้อมีชื่อนั้นอายุเท่านั้นจงทุกราย อย่าละเมินเพิกเฉยเสียเป็นอัน
ขาด ครั้นไปรบกเกล้าฯ ให้ออกพระราชบัญญัติเมื่อใด จึงให้เจ้าเขย
นายเงินแบ่งเงินในสารกรมธรรม์ มาลงเป็นเงินค่าตัวส่วนลูกทาสตาม
พิภกเกษียณอายุ ซึ่งมีในพระราชบัญญัติเรื่องลูกทาสมาตราที่ ๓ ที่ ๔
ที่ ๕ นั้น ต่อไปภายหน้าตัวทาสจะวางเงินไป ๆ มา ๆ จะได้พิจารณา
เกษียณอายุลูกทาสขึ้น ๆ ลง ๆ ให้ถูกต้องกันโดยง่าย ตามในพระราช
กำหนดบัญญัติไว้ในมาตรา ๓ นั้น ก็ขอร้องเจ้านายเงินซึ่งมีสารกรม-
ธรรม์ประทัยตราอำเภอยู่แล้ว จะลักหลังกรมธรรม์แบ่งลูกทาสครอง
ห้ามอย่าให้อำเภอเรียกเอาเงินค่าสิ่งหนึ่งสิ่งใดกับเจ้าเขยนายเงินหรือ
ตัวทาส ถ้าเจ้าเขยนายเงินเอาสารกรมธรรม์มาให้ลักหลังเมื่อใด
อย่าให้อำเภอแกล้งซักไซ้ทำให้เสียเวลาของผู้ที่มาทำเป็นอันขาด

ประกาศมา ณ วันพฤหัสบดีที่ ๑๐ แรม ๑๓ ค่ำ ปีระช ฉศก
๑๒๓๖^(๑)

(๑) ตรงกับวันที่ ๘ ตุลาคม ๒๔๑๗

ประกาศ

เกณียณอายุลูกทาสลูกไทย

มีพระบรมราชโองการ มาณพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ไปรทเกล้า
ไปรทกระหม่อม ให้แจ้งความแก่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการ
ผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายหน้าฝ่ายใน และอาณาประชาราษฎรไทย จีน พม่า
ชาวต่างประเทศ ในกรุงเทพฯ และหัวเมืองฝ่ายเหนือฝ่ายใต้ ทูต
พระราชอาณาจักรให้ทราบทั่วกัน ใต้ทรงพระราชดำริ ปรีกษาพร้อม
ด้วยท่านเสนาบดีและคณาธิบดีลพบุรี ให้ตั้งพระราชบัญญัติ
ลักษณะลูกทาส ซึ่งเกิดแก่ทาสทั้ง ๗ จำพวก ตั้งไว้เป็นพระราช
กำหนดกฎหมายสำหรับแผ่นดิน เพาะให้เป็นคุณประโยชน์มีความ
สุขเจริญแก่ชนชาวสยามต่อไปภายหน้า แต่ทรงพระราชดำริวิตก
อยู่ว่าด้วยคน ๒ จำพวกจะไม่ทราบซัดเข้าใจกัน ในพระราชดำริใน
พระราชประสงค์ ซึ่งทรงจัดเป็นพระราชบัญญัติชั้นครั้งนี้ คือคนพวก
หนึ่งซึ่งมีต้นกำเนิดอันหนาแน่นอยู่ด้วยธรรมเนียมเดิม ซึ่งเป็นของชั่ว
ประกอบแต่การก่อกวนกันและกัน คนมีเงินข่มเหงคนจน คนวาสนา
มากกดขี่คนวาสนาน้อย ตามอย่างจารีตโบราณแต่เดิม ๆ มานี้ ก็
จะไม่เป็นที่ชอบใจพวกกันไปกันมาว่า ซึ่งโปรดตั้งพระราชบัญญัติ
ลักษณะเกณียณอายุลูกทาสลงชั้นหนึ่งแล้ว เมื่อลูกทาสอายุถึง ๒๑
ปีทุกคนแล้ว ก็ห้ามมิให้ช่วยไต่กันไต่ต่อไปอีก เจ้านาย

ข้าราชการและสมัครพรรคพวก ที่ไม่เคยทำกิจการงานด้วยแรงตน
ก็จะต้องทนทุกข์ลำบากทำการเอง เพราะจะไม่มีทาสและลูกทาสใช้
สอยเป็น พาหนะ กำลัง ช่วยทำมาหากิน ประกอบกิจการต่าง ๆ จะไ้
ความลำบากยากเย็นเป็นอันมาก ฝ่ายคนพลเรือนและไพร่พลยากจน
ซัดสนลง จะเขาบุตรเขาหลานไปฝากขายไว้พอแก้ขัดไปข้างเหมือน
อย่างแต่ก่อน พอผ่อนจนไปก็ไม่ได้ ฝ่ายคนอีกจำพวกหนึ่ง ซึ่งเป็น
คนมีความกรุณาเมตตาตามธรรมเนียมที่ควรที่ชอบ ได้ยินได้ฟัง
การวิไลของใจคนต่างประเทศ ก็ระนึกไปว่า ซึ่งโปรดทั้งพระราช-
บัญญัติเรื่องลูกทาสลูกไทยไว้ครั้งนี้ ก็เป็นการดีการชอบคงจะรุ่ง
เรืองแก่บ้านเมือง ราษฎรจะอยู่เย็นเป็นสุขขึ้นอย่างแท้จริงจะซาอยู่ทาส
จะเลิกให้หมด เหมือนเมืองวิไลเชชนั้นนั่นด้วย พระราชบัญญัติ
ใหม่นี้มิได้ห้ามขาด เรืองขายทาสซื้อทาสช่วยไ้ทาสช่วยไ้เสีย
เลิกถอนกฎหมายลักษณะทาสเก่าขาดทีเดียว ก็อันนี้ยังมีไ้เลิก
บ่อนเบียดเบียน ซึ่งเขารากเง้าเค้ามูลแห่งความที่ก่อให้เกิดเป็น
ทาสซื้อเนือขายตัวกันดังนี้ เมื่อไรทาสจึงจะหมดไ้ เห็นจะยังช้าอีก
หลายสิบปี จึงจะไ้เป็นการดีไม่กดขี่ข่มเหงกัน เหมือนประเทศอื่น ๆ
ที่สมบูรณ์นั้น ก็ซึ่งคนทั้งสองจำพวกที่คิดเห็นต่าง ๆ กันก็ว่ามาน
ก็เป็นการถูกด้วยกันทั้งสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งเห็นว่าเป็นการดีมีคุณ ฝ่าย

หนึ่งเห็นว่าเป็นโทษไม่มีคุณสิ่งใด ก็เร่งแจ้งให้เข้าใจตามความ
พระราชดำริ ความพระราชประสงค์ซึ่งได้ทรงโปรดทั้งพระราชบัญญัติ
ไว้เป็นปานกลาง จะได้เป็นทางที่จะได้แก้เปลี่ยนแปลงผ่อนผัน หนักการ
ซ้ำมาหาการก็ตามกาลตามเวลาที่ละเล็ก คราวละน้อย ทุก ๆ ครั้ง
ทุก ๆ คราวไป ก็ฝ่ายใจคนจำพวกที่มีสันดานเคยตัว ในการชั่วใช้
ทาสหาอำนาจในการกดขี่นั้น ก็ระแวกพรวนหัวนหวากกลัวทาสระสูญ
หมดไปโดยเร็ววัน จึงเข้าใจให้ชักจูง ว่าลูกทาสลูกไทย ซึ่งโปรด
ให้ลดเกษียณอายุลง เสมอ ๗ ปี ๘ ปี เต็ม ค่าเพียง ๘ ตำลึง อายุ
ถึง ๒๑ ปี หมดค่าตัวนั้น ที่พ้นค่าตัวเป็นไทยแล้ว ช่วยได้กันไม่ได้
นั้นก็คือ การนี้โดยเฉพาะแต่เด็กที่เกิดในบ้มาโรง สัมฤทธิศก เป็นต้นไป
เท่านั้น ก็ยังเด็กที่เกิดในบ้เถาะนพศก บ้ชาล อัฐศกถอยขึ้นไป ก็ยัง
มีอยู่เป็นอันมาก คงได้ช่วยได้เอามาเป็นทาสใช้สอยอยู่นาน และ
ทาสที่เป็นพ่อแม่พี่ชายน้าอาเถ่า ๆ เหล่านั้นก็ยังมีถมไป คงช่วยได้ใช้
กันอยู่อีกนานกลัวจะเกินอายุ ท่านผู้ที่มีความวิตกนั้นเสียอีก ด้วยคน
ที่เกิดในบ้ชาล บ้เถาะนั้น กว่าจะถึงอายุ ๗๐ ปีบอกหักชราได้นั้นก็ยัง
นานนัก ถ้าจะคิดตั้งแต่บ้จอนไป ก็ยังอีก ๖๑ ปี ๖๒ ปี เพราะฉะนั้น
ถึงทรงพระราชดำริเป็นปานกลาง พอจะให้ได้เป็นทางเข้าใจรู้สึกตัว
ไว้บ้าง ที่จะได้เลือกคนที่เกิดบ้มาโรงเป็นต้น ไว้ใช้พอเข้าใจเสียก่อน
จึงมีได้ทรง พระราชดำริเลิกถอนโดยเร็วแข็งแรงเหมือนเมื่อครั้งศึก

มารคาไปให้เป็นไทยได้ ก็คงช่วยกันซอซายทำมาหากินต่อไป บิคา
 มารคคงไม่กลับไปในการที่ชั่วตามที่เคยท้วงมาแต่แรก เพราะ
 บุตรได้ร่ำเรียนวิชา คงซึกพาให้คัมแต่ที่ซอซอทุกประการ จึงได้ทรง
 พระสนธิฐานเป็น พระราชบัญญัติ จักไว้อย่าง กลางตามทาง คังนี้
 อนึ่ง ฝ่ายคนอีกจำพวกหนึ่งที่มีสันทานคือยากจะไม่ให้มัจฉาเนยมิใช่
 ทาสนั้น ฟังทราบพระราชดำริพระราชประสงค์เถิดว่า ซึ่งทรงโปรด
 มีพระราชบัญญัติครั้งนี้ เพื่อจะแบ่งหนักให้เขินเบาไว้ก่อน เพราะ
 จะผ่อนลดทาสลูกไทยซึ่งเกิดในบั้นโรงเขินกันนั้น อายุได้ ๒๑ ปี
 พันทาสลูกค้ำและไม่ให้ขายกันไว้ต่อไปนั้น เพราะจะให้หัก
 ทำการหาวิชาเป็นทำมาหากิน รู้ในศิลปศาสตร์ต่าง ๆ จะได้เป็น
 ลูกจ้างหาหากินต่อไป เมื่อมัจฉาเนยจ้างกันหนาแน่นซอกซมขึ้นแล้ว
 ก็เห็นว่ามัจฉาเนยมิใช่ทาสก็คงจะน้อยถอยลงทุกครั้งทุกที การค
 ก็จะมีมากขึ้นต่อไป จึงได้ทรงตั้งพระราชบัญญัติให้คนเข้าใจเคยห
 เคยทาค้วยกันมาก แล้วภายหลังต่อไปถึงจะไม่มีใครใช้ทาสก็คง
 จะไม่เป็นไรนัก เพราะเหมือนชวนชักให้คนที่มีสันทานอันหนา ตาม
 จอรรคาอยากจะได้ใช้ทาสนั้นให้เคยหเคยใจเคยทาสเสียก่อน ก็คงจะมี
 ความผ่อนทาสสิ่งสว้าง เสื่อมส้างการที่ชั่วได้ จึงยกย้ายพระราช
 บัญญัติ คักค่อเพิ่มเติมขึ้น ตามกาล ตามเวลาที่จะเป็นไปได้ทุกสิ่งทุก
 อย่าง จนถึงหนทางที่จะทรงนั้น ก็ยังมีการเล่นเบี้ยพนันเอาเงินกัน

เป็นทกคณราคให้เกิดเป็นทาสขึ้นนั้น การอื่นนี้มีพระราชหฤทัยว่าพึง
 ถึงอยู่เสมอ ที่จะเลิกถอนผ่อนให้หมดไปนั้นเป็นแน่ แต่เป็นเงินถึง
 ๑๑,๐๐๐ ชั่งเศษ ใ้สำหรับจ่ายใช้ราชการแผ่นดินอยู่เสมอ
 ถ้าจะเลิกถอนเสียโดยเร็วนี้ เงินซึ่งสำหรับจะใช้จ่ายราชการก็ยังไม่
 มีพอที่จะทำการงานโยธาต่าง ๆ แทนเงินซึ่งจะเลิกไ้ไ้ แต่การ
 อันนี้ก็ใ้ทรงพระราชดำริปรึกษาอยู่ในเวลานี้แล้ว เมื่อตกลง
 อย่างไร ท่านทั้งปวงคงใ้ทราบต่อไปเมื่อภายหลัง

แจ้งความมา ณ วันอาทิตย์ เดือน ๑๑ ขึ้น ๘ ค่ำ บจอ. ผดก
 ศักราช ๑๒๓๖ (๑) เป็นบท ๗ ในรัชกาลปัจจุบัน

ขุนหลวงพระไกรสรเกล้าออกไปเฝ้าฯ

๘ เรื่องการเลิกทาส

ย่อความตามพระราชบัญญัติและประกาศต่าง ๆ

ที่ออกภายหลังพระราชบัญญัติพิทักษ์เกณียณอายุ

ลูกทาสลูกไทย

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงมีมหาราชเจ้า ทรง
เริ่มต้น การเลิกทาสด้วยตั้ง พิทักษ์เกณียณอายุ ลูกทาสลูกไทย แล้ว (๑)
ก็ทรงเริ่มต้น การเลิกทาส ใน มณฑลพายัพ ด้วยลดค่าตัวทาส ลง (๒)
ทาสในมณฑลพายัพมีอยู่ ๒ จำพวก คือ ทาสเชลย ๑ ทาส
สินไถ่ ๑ ทาสเชลยมีกำหนดค่าตัวตามอัตราประเพณีเมืองต่างกัน
ดังนี้ นครเชียงใหม่ ชายมีค่าตัว ๕๕ บาท หญิงค่าตัว ๗๒ บาท
นครน่าน ชายมีค่าตัว ๖๒ บาท หญิงค่าตัว ๖๒ บาท นคร
ลำปาง ชายมีค่าตัว ๕๕ บาท หญิงค่าตัว ๖๐ บาท นคร
ลำพูน ชายมีค่าตัว ๕๕ บาท หญิงค่าตัว ๗๒ บาท เมืองแพร่
ชายมีค่าตัว ๕๘ บาท หญิงค่าตัว ๕๘ บาท เมืองเงินิ ชาย
มีค่าตัว ๕๒ บาท หญิงค่าตัว ๖๕ บาท ให้ลดค่าตัวทาสเชลย
ทั้งปวง ชายมีค่าตัวแก่ ๒๕ บาท หญิงแก่ ๓๒ บาท ถ้าอายุถึง
๖๐ ปีแล้วพ้นค่าตัวเป็นไทย ส่วนทาสสินไถ่คงเป็นไปตามพระราช

(๑) พระราชบัญญัติเกณียณอายุลูกทาสลูกไทย ปีจอ จุลศักราช ๑๒๓๖ (พ.ศ. ๒๔๑๓)

(๒) พระราชบัญญัติลักษณะการสมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ (มณฑลพายัพ) รัตน-
โกสินทรศก ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๓๓)

บัญญัติเดิม ถึงแม้แต่โบราณกาล กล่าวคือ ถ้าทาสไม่มีเงินมาให้แก่
เจ้าทาสจนครบค่าตัวแล้ว ก็ไม่มีเวลาจะได้เป็นไทย ทรงกำหนดอายุ
ทาสสิ้นได้ไว้ ๖๐ ปี ถ้าอายุถึงกำหนดแล้วพ้นค่าตัวเป็นไทย ให้
เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ซึ่งเวลานั้นสมเด็จพระบวรราชราชน
นภาพ ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดี เป็นเจ้าหน้าที่ดำเนินการในเรื่องนี้
เป็นต้นว่า การให้เจ้าเงินที่ทาสมาทำหนังสือสารกรมธรรม์ทาสต่อ
นายแขวงตามกำหนดเวลา การทำสารกรมธรรม์ทาสขึ้นได้เลื่อน
กำหนดเวลาไป ๒ ครั้ง^(๑) เพราะหนทางไปมาถนัดการ เจ้าเงินจะ
มาทำไม่ทันและส่งแบบพิมพ์สำหรับทำสารกรมธรรม์ไปถึงช้ามาก
ของการเก็บเงินค่าแรงแทนเกณฑ์ใน มณฑล ตะวันตกเฉียงเหนือ^(๒)
เป็น “ทาสซึ่งรับใช้สอยกรงานอยู่ในบ้านนายเงิน ให้นายเงินเสีย
แทน ทาสซึ่งผูกคอกเบี้ย หรือทาสที่มีใครรับใช้กรงานอยู่ในบ้าน
เรือนนายเงิน ให้ตัวทาสเสียเอง” นอกนั้นก็เริ่มต้นการเลิกทาส
ในมณฑลบูรพา^(๓) โดย “ให้เจ้าเงินลดค่าตัวทาสเดือนละ ๕ บาท
เสมอไปจนกว่าจะหมดค่าตัว”

(๑) ประกาศเลื่อนกำหนดทำสารกรมธรรม์ทาสมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ (มณฑล
พายัพ) ประกาศมา ณ วันที่ ๒๔ พฤศจิกายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๔๓) และ
ประกาศเลื่อนกำหนดทำสารกรมธรรม์ทาสมณฑลพายัพครั้งที่ ๒

ประกาศมา ณ วันที่ ๒ มกราคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๐ (พ.ศ. ๒๔๔๔)

(๒) พระราชบัญญัติการเก็บเงินค่าแรงแทนเกณฑ์มณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ รัตน-
โกสินทร์ศก ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๓๔๓)

ประกาศมา ณ วันที่ ๒๓ เมษายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๕

(๓) ประกาศลดค่าตัวทาสในมณฑลบูรพา

ประกาศมา ณ วันที่ ๔ มกราคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๓ (พ.ศ. ๒๔๔๓)

การซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงขั้ยมหาราชเจ้า ทรง
ให้เลิกทาสด้วยการตั้งพิภักเณษายลกลทาสใหม่ัน เป็นเพียงการ
ห้ามมิให้คนเกิดในรัชกาลของพระองค์เป็นทาส และเป็นการค่อยลค
หย่อนถอนวิธิทาสลง ฉะนั้นค่อมากั้ทรงลคหย่อนประเพณีทาสให้ยิ่ง
น้อยลงอีก กล่าวคือ ให้บรรกาลกลทาสเป็นไทยหมค “มิให้มิพิภัก
เณษายลคังว่าไว้ในพระราชบัญญัติกลทาสลูกไทย รุคคักราช
๑๒๓๖ นั้นต่อไป”(๑) ทลคทวัราชอาณาจักร เว้นแต่มณฑล
พายัพและมณฑลบูรพา เพราะได้ตราพระราชบัญญัติทาสไว้สำหรับ
มณฑลนั้น ๆ แล้วกับ มณฑลไทรบุรี และเมืองกลันตัน เมืองตรังگان
ซึ่งใช้กฎหมายคามลัทธิศาสนาของเมืองนั้น ๆ แต่ค่อมาได้ประกาศ
ถอนมณฑลพายัพ(๒) เลียมณฑลหนึ่ง

(๑) พระราชบัญญัติทาส รัดนโกสินทรศก ๑๒๔ (พ.ศ. ๒๔๔๘)
ประกาศมา ณ วันที่ ๑ เมษายน รัดนโกสินทรศก ๑๒๔

(๒) ประกาศให้ใช้พระราชบัญญัติกลทาส ศก ๑๒๓ ในมณฑลพายัพ
ประกาศมา ณ วันที่ ๑๖ มกราคม รัดนโกสินทรศก ๑๒๓ (พ.ศ. ๒๔๔๔)



พิมพ์ที่โรงพิมพ์กรรมสารบรรณทหารเรือ ถนน
นาวาเอก นพ โทศกานนท์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา

ณ.ป. ๐๓